

Újpesti

2006. december XIII. évfolyam 4. sz.

Helytörténeti Értesítő

1956. november 4-én kora hajnalban ébredtünk. Ösztönösen bekapcsoltuk a rádiót. Nagy Imre bejelentését hallottuk: „Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak!”

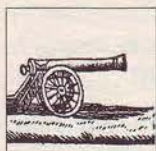
November 8-án szovjet tankok és katonákat szállító páncélosok vonultak be a városba. Megálltak a szabadságharcosok főhadiszállása, a Könyves Kálmán Gimnázium előtt, a városháza sarkán, a mai Király Könyvtár és Ifjúsági Ház helyén álló pártszékház

oldalán. A legnagyobb rombolás a mai Tánoda téren történt. A gimnázium egyik szárnyát szétlőtték, belőttek a vele szemben lévő két általános iskolába és a Kanizsay Dorottya Leánygimnázium két szélső tantermébe. Értelmetlen pusztítást végeztek a lövedékek az Attila utca sarkán és máshol is.

Számomra ötven év távlatából is a Könyves udvarán készített fotóm a legemlékezetesebb. Az idehozott, különben működésképtelen légvédelmi ágyú, az előtte látható katonai jármű szétlőtt-kiégett roncsa, a belőtt ablakok és a nézelődő emberek együtt fejezik ki 1956 novemberének reménytelenségét. □ Dr. Paulus Alajos

LŐRINCZ RÓBERT
1956 Újpesten,
az országos lapok tükrében,
2. rész

„Az első Újpest felé induló vilamossal mentem végig csütörtökön reggel a Váci úton. [...] A városban még dörögnek a lövések, de a Váci úton már nyoma sincs a harcnak, mindenütt emberek és emberek. Többen, mint muszakkezdés előtt a nyugodt munkanapokon. Most, együtt kezd «új muszakot» a XIII. kerület és Újpest népe. Az újpesti hídtól sok dolgozóval együtt gyalog mentem a Duna Cipőgyárba, ahol a gyár munkásaiból alakult Őrség vigyázott a nehéz órákban a dolgozók kenyerére: a gyárra és a gépekre. (Szabad Nép, 1956. október 26.)

„A könnyűipari üzemekben sorra alakulnak a munkástanácsok. Munkástanács alakult már a Duna Cipőgyárban, [...] a Táncsics Bőrgyárban és más üzemekben.” (Szabad Ifjúság, 1956. október 29.)

„A fóti dolgozó parasztok vasárnap reggel megtudták, hogy az újpesti Károlyi kórháznak szüksége van élelmiszerekre. Három óra alatt 17 szekérre való élelmiszert gyűjtöttek össze és délre eljuttatták a kórházba.” (Magyar Nemzet, 1956. október 30.)

„A Kelenföldi pályaudvarról 13 vagon élelmiszert szállítottak különböző kerületekbe. Újpestnek jutott a Biharnagybajomról érkezett 15 métermázsa liszt, 15 mázsa burgonya, 2 mázsa cukor, másfél mázsa bab s nagy mennyiségű szalonna, zöldség.” (Magyar Nemzet, 1956. október 31.)

„Az Egyesült Izzóban október 24-én alakították meg az ideiglenes munkástanácsot. [...] Tizenöt főből áll, s az újpesti forradalmi munkástanács együttműködésével folytatja tevékenységét. Kérdésünkre közölték: a munkásság a sztrájkot addig folytatja, amíg jogos követeléseit nem teljesítik. [...] a forradalmi munkástanács a szakszervezettől várja a munka irányítását.” (Népakarat, 1956. november 1.)

„Az Újpesti Dózsában is megalakult a Forradalmi Bizottság. A régi és a mostani játékosok és más sportágak sportolói közül is többen bekerültek az új vezetőségbe. Így például Balogh II. Sándor, Szusza Ferenc, Hegyesi László, Lucz László. [...] Bizonyosra vehető az is, hogy visszaállítják a sportkör régi nevét. Eszerint a Dózsából Újpesti Torna Egylet lesz. (Magyar Honvéd, 1956. november 1.)

„Újpesten ma temették nemzeti forradalmunk hősi halottait. Ott voltak az Egyesült Izzó munkástanácsának képviselői is és koszorút helyeztek el a hősök sírjára. Azokat az elesetteket, akik az üzemben dolgoztak, a gyár saját halottainak tekinti és gondoskodik eltemettetésükről. A sebesültek és hozzátartozók segélyezéséről gondoskodnak. [...] A csokonyavisontai tanács 20 mázsa burgonyával és 10 mázsa liszttel segítette az üzemet, az izzógyáriak pedig viszonzásul 1200 darab izzólámpát küldtek Csokonyavisontára.” (Népszabadság, 1956. november 2.)

„Az Egyesült Izzó gyártelepén a munka feltételei biztosítva vannak. A gyár munkástanácsa a IV. kerületi Forradalmi Bizottság álláspontjától tette függővé a munka hétfői felvételét.” (Igazság, 1956. november 3.)

„Ismeretes, hogy az újpesti és a csepeli üzemek között vita folyt a munka felvételéről. Az újpestiek több órás vita után is ragaszkodtak a sztrájk folytatásához. Szombaton este azonban az újpesti munkástanácsok küldöttei megbeszélést tartottak az újpesti forradalmi tanács termében s úgy döntöttek: hétfőn egyetemesen megindítják a munkát.” (Népszabadság, 1956. november 4.)

„Megyer határában szovjet páncélosok, beásott szovjet alakulatok. Az oroszok várnak? Mire? Remélhetőleg kivonulási parancsra.” (Egyetemi Ifjúság 1956. november 4.)

(Összeállította: Lőrincz Róbert)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
HIRMANN LÁSZLÓ
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
KÖRÖS ANIKÓ
KRIZSÁN SÁNDOR
DR. SALLAI JÁNOS
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:

BAZSÓ GÁBOR *tudományos munkatárs*
(Kulturális Örökségvédelmi Hivatal)
FERICSÁN KÁLMÁN *tanár*
HANTOS ZOLTÁN *történész*
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár*
JOBBÁGY KÁROLY *költő*
JOBBÁGYINÉ ANDRÁS KATALIN *tanár*
KADLECOVITS GÉZA *helytörténet-
kutató*
DR. KRISKA GYÖRGY *egyetemi
adjunktus (ELTE)*
KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*
LÓRINCZ RÓBERT *térképész*
DR. PAULUS ALAJOS *filmrendező*
POLGÁR LÁSZLÓ *technikus*
DR. SÁROSI GIZELLA *orvos*
SZABÓNÉ BENKE AUGUSZTA *nyugal-
mazott osztályvezető (MATÁV)*
SZÖLLŐSY MARIANNE *helytörténeti-
gyűjtemény-vezető*

Szerkesztőség:

1041 Budapest, István út 14.
Tel.: 231-3160, fax: 231-3161

Kiadja:

Újpest Önkormányzata

Lapterv: BANGA FERENC

Műszaki szerkesztő:

BUDA MÁRTA

Nyomdai kivitelezés:

NAGY ÉS TÁRSA

Felelős vezető: SZÜCS ERNŐ

Újpesti

2006. december XIII. évfolyam 4. sz.

Helytörténeti Értesítő

1956 novembere Újpesten (részlet)

1	Dr. PAULUS ALAJOS 1956 novembere
	Múltidéző
2	1956 Újpesten, az országos lapok tükrében, 2. rész Összeállította LÓRINCZ RÓBERT
	Tanulmány
4	KADLECOVITS GÉZA <i>A forradalom első napja Újpesten</i>
	Közlemények
7	BAZSÓ GÁBOR <i>A Megyeri csárda</i>
9	HANTOS ZOLTÁN <i>Egy újpesti munkás-arisztokrata élete</i>
11	KRIZSÁN SÁNDOR <i>A BURV villamosvasúti hálózatának fejlődése 1896 nyaráig</i>
13	FERICSÁN KÁLMÁN <i>Fericsánok Újpesten</i> <i>Egy asztalosfamília (bézagos) története, 4. rész</i>
16	SZABÓNÉ BENKE AUGUSZTA <i>A Boglár Zeneiskola</i>
17	POLGÁR LÁSZLÓ <i>Egy röplap ürügyén</i>
18	DR. SÁROSI GIZELLA <i>Egy aranydiplomás orvosnő emlékei 1956-ról</i>
19	KADLECOVITS GÉZA <i>Az újpesti áldozatok</i>
21	JOBBÁGYINÉ ANDRÁS KATALIN <i>A megtorlás költeményei</i> JOBBÁGY KÁROLY <i>Átok, E „vak csillagon”</i>
23	DR. KRISKA GYÖRGY <i>Védekezés a csípőszunyogok ellen, I.</i>
	Híres újpestiek
24	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Gálhidi Béla</i>
	Interjú
26	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Filmrendező jogi doktorátussal</i>
32	Helytörténeti hírek

KADLECOVITS GÉZA

A forradalom első napja Újpesten*

A forradalom újpesti eseményei október 24-én kezdődtek, és november 12-én értek véget. Az a húsz nap, ami Újpest életében sorsdöntő volt, tele van máig megoldatlan rejtélyekkel. A húsz nap mérlege ugyanis szörnyű és tragikus. Az utcai harcokban ötvenkét újpesti – többnyire vétlen – veszítette életét. Az Újpesti Forradalmi Bizottság tagjai ellen indított monstre perben felvonultatott harmachárom vádlott közül hét bitófán végezte, a többi vádlott összesen két-

A könyves Kálmán Gimnázium egyik szárnya – az udvar felől

száznolcvan évnvi börtönbüntetést kapott. Háromszáztíz volt a sebesültek száma, százhat személyt ítéltek hosszabb-rövidebb idejű internálásra. A harcok során tizennégy (vagy több) orosz kiskatona halt meg Újpest utcáin. Jelentős volt az anyagi kár, több magánház és lakás sérült meg, de a középületek is kárt szenvedtek, közülük a Könyves Kálmán Gimnázium épületének egy részét szinte a földig rombolták. Október 24-e az a nap, amikor olyan események történtek, melyek alapvetően meghatározták a város további életét.

Ahhoz, hogy jobban értsük a forradalom napjainak ellentmondásait, ismernünk kell a korabeli Újpest történetét. Városunk 1950-ig megyei jogú város volt világhírű iparral, fejlett infrastruktúrával, jelentős polgári hagyományokkal. Újpest híres volt korszerű közigazgatásáról, nagy gyakorlatú, a városhoz hűséges tisztviselőiről. Nem véletlen, hogy a tanácsrendszer bevezetését követően, minden fontos hivatali posztot olyan tisztviselők töltötték be, akik már több évtizede szolgálták a várost. Az első tanácselnök az a Lenkei László lett, akinek családja az alapító telepések egyike volt. Dr. Gálhidi Béla, aki korábban mint alpolgármester, majd mint tanácselnök-helyettes nagyon fontos szerepet játszott a forradalom napjaiban, városi tisztviselőként minden nap bement hivatalába, szervezte és irányította a város közellátását, tanácsokkal segítette a Forradalmi Bizottság munkáját. Tevékenységéért később nem bántották, nem hurcolták meg, nem bocsátották el állásából.

Újpest polgárai politikailag soha nem voltak szélsőségesek. Erős szociáldemokrata hagyományok éltek az itt élők gondolkodásában. Jellemző, hogy Újpesten soha nem volt Marxnak, Engelsnek, Leninnek, Sztálinnak vagy Rákosinak szobra, nem neveztek el róluk utcákat, intézményeket, nem állítottak tiszteletükre emléktáblákat. Megbecsülték azonban

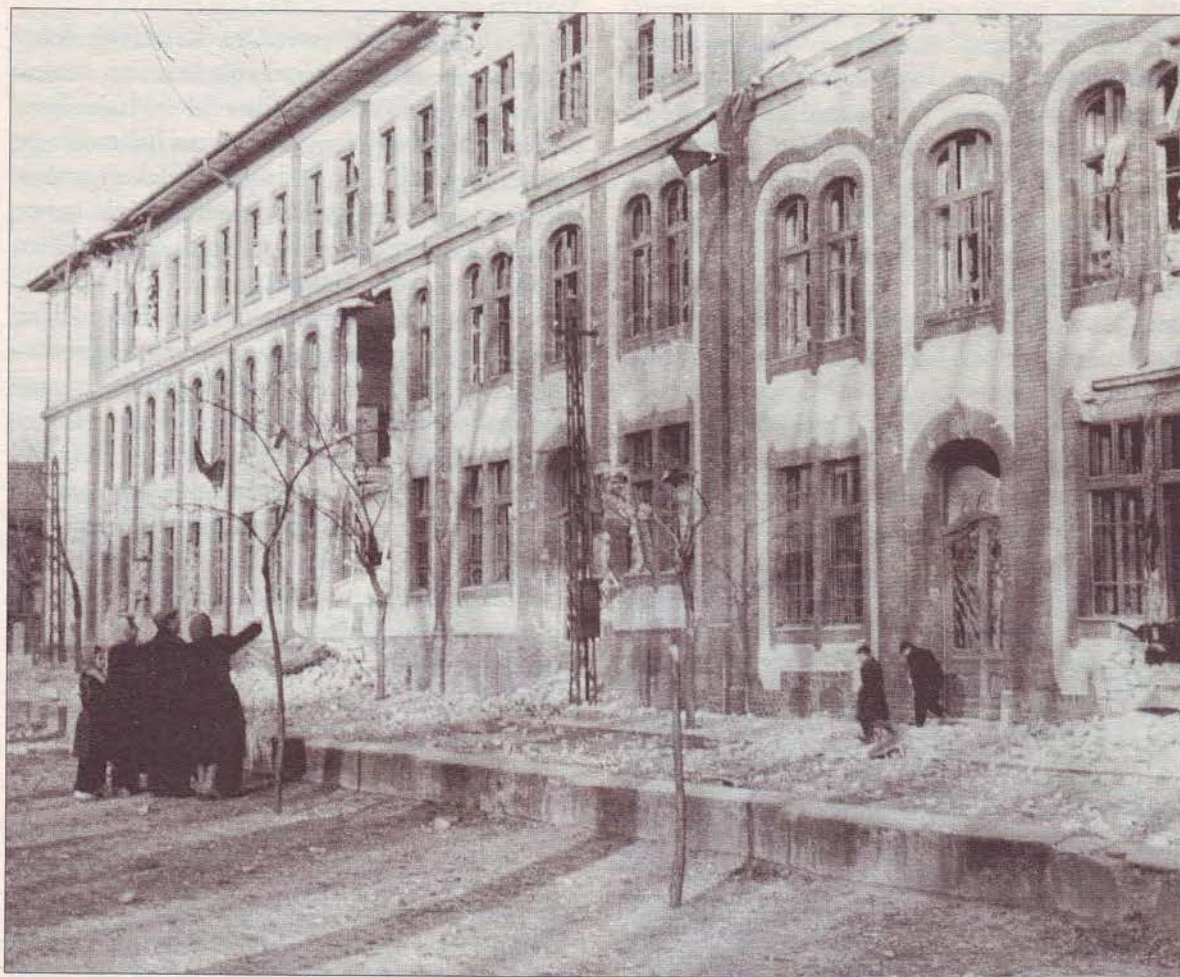
az újpesti munkásmozgalom híres személyiségeit. Janda Vilmos, Némethy Ernő, Rezi Károly és mások emlékét hosszú ideig utcák hirdették. Amikor már érezhető volt bizonyos feszültség – 1956 késő nyarán, már működött a Petőfi Kör – az értelmiségiek közül többen nyíltan és bátran bíralták a Rákosi rendszert. Így érkeztünk el október 23-hoz. A város csendes, mindenki a rádió híradásait figyeli, akik Pesten dolgoztak, még nyugodtan hazajárnak, és legfeljebb a családban mondják el a belvárosi tüntetések híreit.

Október 24-én hajnalban vagy kora reggel azonban történik valami. Teherautóval fiatalok érkeznek Újpestre, a rendőrkapitányság épületénél lövés dörög, és a helyszínen meghal egy fiatalember, a huszonhárom éves Polcz Béla. A hír gyorsan terjed a városban, délelőtt már több százán állnak a Városháza környékén, majd ledöntik

a szovjet katonai emlékmű szobrát és helyére Polcz Béla holttestét ravatalozzák fel.

Kik voltak ezek a fiatalok? Honnan és miért jöttek? Ki küldte őket? Amit biztosan tudunk, hogy nem újpestiek voltak. Teljes homály fedi Polcz Béla személyét. Nevét hiába kerestük az újpesti halotti anyakönyvben, sőt Budapest valamennyi kerületének iratai között, sehol nincs nyoma halálának. Talán nem budapesti lakos volt, vagy talán nem is Polcz Bélának hívták? És miért jöttek a „teherautós” fiatalok? Erre a kérdésre az elmúlt ötven esztendőben különféle válaszok születtek. Van egy olyan feltevés, hogy a fiatalok röplapokat osztogattak. Ez nem valószínű, mert a hajnali órákban egy kevésbé forgalmas utcában nincs kinek osztogatni. Más verzió szerint felszólították az ügyeletes tisztet, hogy vetesse le a vörös csillagot az épület homlokzatáról. Ezt a vitát követte volna a végzetes lövés. A harmadik variáció szerint, a fiatalok fegyveres

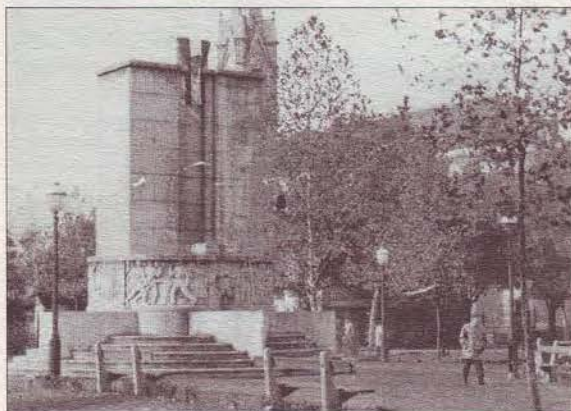
Az Árpád 4-e (ma Tanoda) téri általános iskola homlokzata

támadást intéztek a rendőrségi épület ellen. Ez semmiképpen nem lehet igaz, mert sehol, semmilyen forrás fegyverekről nem beszél, csak a teherautót emlegetik, az ugyanis három napig még Újpesten maradt. A negyedik változat szerint (és lehet, hogy ez áll a legközelebb az igazsághoz), a fiatalok tulajdonképpen eltévedtek, mert nem az Erzsébet és a Munkásotthon utca sarkán lévő kapitányságot, hanem az Erzsébet utca és a Tavasz utca sarkán található bírósági épületet keresték. Szebényi Imre, aki ezekben az években népi ülnök volt az újpesti bíróságon, 1958-tól Kanadában élt, 1996-ban rokonlátogatáson járt Újpesten, és azt mesélte, hogy a fiatalok azért jöttek, hogy a bírósági börtönben őrzött politikai rabokat kiszabadítsák. Izgalmas kérdés, hogy ki lőtt és kinek a parancsára?

A közelmúltban jelentkezett egy hölgy, aki vidéken él, segítséget kért, hogy mostohaanyja szerepét tisztázhassa. Elmondása szerint a mostohaanya 1956-ban az újpesti kapitányságon dolgozott és családjának többször, és mindig ugyanúgy azt mondta, hogy ő volt az, aki rálőtt a gépkocsi utasaira. Kiderült, hogy az illető igazat mond; ugyanis ebben az időben mint vizsgáló dolgozott a rendőrségen, és az újpestiek tudták róla, hogy részese a tragédiának. Ezért a hatvanas évek végén családjával vidékre költözött, mert nem tudta elviselni az újpestiek megvetését.

Sok félreértést okozott az a kérdés, hogy ki adott tűzparancsot azon a reggelen. Egy korabeli feljegyzés szerint a kapitányság vezetője Hanzlik Pál alezredes. Ennek ellentmond az a

A városháza előtti szovjet emlékmű – a zászlót tartó katona nélkül

tény, miszerint Kopácsi Sándor fővárosi rendőrkapitány, helyzet-tisztázó megbeszélésre a hajnali órákban valamennyi kerületi kapitányt magához rendelte. Én személyesen ismertem Hanzlik Pál alezredest, aki haláláig Újpesten élt. 1980-ban egy beszélgetés során azt mondta, azon a napon csak a reggeli órákban tért vissza Újpestre.

Október 24-én azonban más is történt Újpesten. Kora délután az országban elsőként az Egyesült Izzóban ideiglenes munkástanács alakult. Erre az adott okot, hogy a vállalat szovjet állampolgárságú vezetője, Natonek Imre még júliusban, Rákosi bukását követően, Leningrádba utazott, és nem jött vissza Budapestre. Ezért a Munkástanács első intézkedése az volt, hogy a cég főmérnökét, Vaszily Györgyöt bízta meg a vállalat vezetésével. Ugyanezen a napon alakult meg az Újpesti Forradalmi Bizottság dr. Rajki Márton újpesti ügyvéd elnökletével.

A közel két évtizedes kutatómunkám során szinte mindig felmerült bennem a kérdés: mi lett volna, ha október 24-én hajnalban nem dördül el egy fegyver és nem hal meg egy fiatalember? Talán másképpen alakult volna sorsunk, talán kevesebb véráldozattal, kevesebb halálesettel és anyagi veszteséggel éltük volna át a forrongó napokat?

Nem valószínű. A hatalom megtorlása Újpesten különösen kegyetlen volt. Egyetértetek Rainer M. Jánossal, az 56-os Intézet igazgatójának véleményével, aki ezt írta egyik tanulmányában: „Az 1956-ban »megsértett világrend« itt többszörös sérelmet szenvedett: ami történt, az a radikális irányvonal felülke-rekedése, ami megvalósult, egy »legendás munkáskerületben« zajlott le. Az erőszakkal megsértett világrendet pedig – a restaurátorok logikája szerint – csak erőszakkal lehet helyre-állítani.” □

* Az alábbi közlemény az október 25-i történelmi konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. Az 1956-os újpesti események részletes feltárása nyomán került sor Hanzlik Pál alezredes szerepének tisztázására. Ezúton kérünk elnézést az egykori újpesti rendőrkapitány családjától az előző számunk kronológiájában tényként tévesen közölt állítás miatt.

BAZSÓ GÁBOR

A Megyeri csárda

A középkori Káposztásmegyer elpusztult a 16. század második felében, és Buda felszabadítása után sem telepítették újra. Az egykori falu területén a 18. század első felében fogadót építtetett Újfalussy Gergely Palota és Fót falvak és a hozzájuk tartozó Sikátor és Káposztásmegyer puszták birtokosa. A Megyeri csárda pihenőhelyként szolgált a Pest és Vác között utazóknak.

A következő birtokos, gróf Fekete György országbíró 1780 körül korszerűsítette az épületet. E munkákról Laczkovits Imre uradalmi intéző az alábbi szavakkal számolt be urának: „Excellentiádnak kegyelmes parantsolattya szerént az vendégfogadót kisebb compendiumban vetettem, nem leszen egyéb hanem egy nagy közönséges szoba, két vendég szoba, az korcsmárosnak egy szobája, kamarája. Az épület duplán leszen éppen kis compendiumban fog lenni, az előbbeni udvarnál úgy, hogy az fő falakat meg hagyván az utra vitetem ki az külső falat, az másik fala pedig amint az kapu volt, s kerítés az fog lenni, és alkalmassan fog meg esni. Az éppítésnek még hozzá nem fogtunk, mert meszet, kőművest éppen nem kaphattunk, és nem is hozathattunk volna, sovány lévén az marha; sem fűvön sem takarmányon nem lévén nem mehetett, most az héten meg hozattatom az meszet, amint el is mentek érte, az követ is vágattatván hordgyák és téglát is égettettnek. Megyeren, az héten bé rakatom meg meg gyúitatom, nem tudom mit ád Isten. Reménlem mind azon által hogy alkalmas leszen.” Fentieket úgy lehet értelmezni, hogy a vendégfogadó épületét kisebb toldalékkal látják el („kisebb compendiumban vettem”). A meglévő egy helyiségsoros épületet bővíteni szándékoznak az országút felé. Az épület előkertjének („előbbeni udvar”) területét építik be, miáltal az épület kétmenetessé válik („az épület duplán leszen”), és az új hom-

lokzati fal az előkert kerítésének és kapujának helyén fog húzódni. Az építkezés befejezésére utal Torma Ferenc uradalmi ispán 1781 nyarán kelt számadásának egy tétele: „Megyeri vendégfogadóban kályháknak bédöllöngése után felépítvén fizettem pesti kályhásnak 5 Ft 20 fillért.”

Laczkovits Imre Fekete György gróf halála után egy emlékiratban vette számba intézőként végzett tevékenységének legfontosabb eredményeit. A különböző építkezések felsorolásában első helyen áll a Megyeri csárda: „Káposztás Megyeri vendégfogadót éppítetvén két nyáron minden féle materiálék után magamnak kellettett látni; mennyi fáradság és bajom volt mellette a kőmivesek hibáit, mely nagy bajjal hoztam helyre, csak hogy a vendégfogadónak alkalmatossabb voltára, s nagyobb hasznára lehessek.”

Valószínűleg már a bővített épület körvonala jelenik meg az 1783-ban készített első katonai felmérésen. A Váci út kanyarulatában, ahhoz délről csatlakozva, de az északi útszakasz irányában tájolva áll a téglalap alaprajzú vendéglőépület. Az épület végfalait kerítés folytatja a Duna felé. A négyzet alaprajzú udvar két sarkában melléképületek állnak, az egyik az istálló lehetett.

A Megyeri csárda az 1940-es években

1808-ban, amikor az uradalom a Károlyi család birtokába került, leltárt készítettek az uradalomról. Ebből megtudjuk, hogy a káposztásmegyeri fogadóban négy szoba volt, három deszkával padolva, az egyik vendégszoba pedig téglával kirakva, zöld cserépkályhák álltak bennük. A főépületben a szobákon kívül falazott kéményű konyha és egy kamra helyezkedett el. A pincében 300 akó bor fért el. A tágas udvar közepén kocsiszín állt hat oszloppal. Az istálló harminc lóra épült, a fogadós színje csatlakozott hozzá.

1816-ban is a korábbiakhoz hasonlóan írták le az épületet: „két vendég- egy borivó és egy, a kocsmáros szükségére használandó szobából áll”. Az istállót viszont időközben kibővítették, ekkor már 42 ló fért el benne. A bővítésre utal egy 1837-ben készült térkép is, amely azt mutatja, hogy a vendégek és a kocsmáros istállóját valamint az árnyékszéket magába foglaló épület az udvar teljes dunai oldalát elfoglalta és még az északi oldalra is befordult.

1821-ben részletes leltár készült a csárdáról, amelyben az egyes helyiségek egymáshoz való viszonyára is található utalások, de a leírás értelmezését nehezíti, hogy a 20. században a vendéglőt gyökeresen átépítették. A főépület udvar felőli oldalán faoszlopos tornác húzódott. Középső szakasza ma is megvan, de az oszlopok már téglából valók. A tornácra nyílt a bejárat a vendégszobák folyosójára. A két vendégszoba feltehetőleg az épület déli végén helyezkedett el a mai kisterem helyén, és a két szoba között is volt ajtó. A cserépkályhákat kívülről fűtötték a folyosóról rácsos vasajtóval elrekesztett fűtőfülkéből. A vendégszobák folyosóját és a borivó helyiséget az épület közepén húzódó folyosó kötötte össze. Ebből az udvar felől nyílt a kamra (a mai két kisebb fogyasztótér helyén), az utca felől a konyha majd a kocsmáros szobája. Utóbbiak között egy ételbeadásra szolgáló ajtócska volt. E két helyiség ma a hosszúkás nagyterem. Az épület északi végében volt a borivó helyiség, amelybe kétszárnyú ajtó nyílt közvetlenül az országút felől. A faráccsal leválasztott bormérő helybe a kocsmáros szobájából vezetett ajtó, amely mellett a falba mélyített almárium állt. A lényegében eredeti kialakítását őrző pincébe akkor is a tornácra nyílt

az ajtó, de nem a padlóban, mint ma, hanem az épület falában. A lépcső a kamra alatt, maga a dongaboltozatos pincetér a kocsmáros szobája és a konyha alatt helyezkedett el.

A 19. század végén vagy a 20. század elején a vendéglős számára kétszobás komfortos lakást alakítottak ki a főépület déli végéhez merőlegesen csatlakoztatott szárnyban, s elé befordították a tornácot is. A 20. század derekán az épületet mind a négy oldalán körbeépítve bővítették. Eredeti ablakai, ajtói elpusztultak, még főfalai jelentős részét is kiváltották. Az épület délről és keletről közrefogó tornác a mainál egyszerűbb formában már 1930 körül is létezett. A félköríves árkádokkal tagolt jelenlegi tornác 1940 körül épült. 1938-ban Károlyi István gróf eladta a csárdát az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt.-nek. Az átépítés tehát valószínűleg a gyárhoz köthető. Ez az időszak volt a csárda fénykora Dvorszky István halászmester és vendéglős vezetése alatt. A vendégeket Bujka József zenekara szórakoztatta. A korábbi főhomlokzat ablakait ekkor még meghagyták a tornácra nyílóan. 1965-ben a csárda nagyszabású modernizálásakor szélesebb áttöréseket nyitottak ezek helyén. A belsőépítészeti kialakítást Vasai Béla tervezte. A különböző karakterű helyiségekben a népi iparművészet igényes alkotásait helyezték el. A félköríves külső tornác végében levő pingált fal Fodor Józsefné és Szvétek Antalné kalocsai aszszonyok műve. A lakószárny kiegészítéseként az északi oldalon lapostetős szárny épült a konyha, raktár- és személyzeti helyiségek számára.

Az udvar nyugati végében az egykori istálló-szárny igen romos keleti (belső) fala jelenleg kerítésként funkcionál. Elfalazott nyílások sorakoznak benne, istállóablakok és különböző méretű ajtók. A csárda több százados korára utaló jellegzetességek az épület külső megjelenésében inkább elönytelenek – Váci úthoz képest gödörben helyezkedik el, omladozik a barokk nyílásokat őrző fal –, mégis különös megbecsülést érdemelnek, hiszen ez Újpest legrégebbi épülete. Fontos történeti emlék három évszázada meglévő határjelző és vendéglátó szerepe, illetve neve miatt, amely utal a középkori előzményekre, a falura és az akkor itt működő me-

HANTOS ZOLTÁN

Egy újpesti munkás-arisztokrata élete

Az alsógödi öregtemetőben, árnyat adó vadgesztenyefák alatt nyugszik apai dédapám, Nagy József, aki élete jelentős részét Újpesten töltötte.

1885-ben szegény, paraszt család legkisebb, ötödik gyermekeként született Celldömölkön. Édesanyját még kisgyerekkorában elvesztette. Öt éves volt, mikor édesapja, halálát érezvén közeledni, sorra elhelyezte gyermekeit különböző rokonoknál, barátoknál. Legutoljára a kis József került sorra, akit apja 1890-ben hozott fel Újpestre és régi barátja, Pusch Ádám és nejeének gondoskodására bízott.

A gyermek szüleiként szerette mostoha-át. Az elemi iskola elvégzése után azonban nem találta a helyét. Végül leginkább a képzőművészetek iránt mutatott hajlandóságot, ezért Szabó Antal szobrászművésznél helyezkedett el szobrásztanoncként 1899-ben. A rákövetkező évben pedig elkezdte tanulmányait a Székesfővárosi Iparrajziskola vasárnapi-esti tanfolyamán, mintázás szakon, melyet kitűnő eredménnyel el is végzett. 1904-ben hagyta el a Szabó-műhelyt és megkezdte katonai szolgálatát.

Az I. világháborúban mint a Magyar Királyi 7. Honvéd Tábori Ágyús Ezred katonája vett részt. Az orosz frontra vezényelték, ahonnan, amilyen gyakran csak tudott, írt haza mostohaanyjának és mostohahúgának. Pusch Ádám ekkor már nem élt. Ezekből a levelekből egyetlen egy darab maradt csak meg, amely – a szigorú katonai cenzúra miatt – nem tartalmaz sok információt:

M. Kir. Honvéd Tábori Ágyús Ezred 4. Üteg
1915. június 8.

Kedves Anyám!

3-án írt levelét megkaptam és igen örültem, hogy jól vannak, én is megvagyok. Sokat erre a lapra nem írhatok, mert ez a lap Oroszországban egy nyírfának a kérge, amely közel áll az ágyunkhoz, amelyből ritkítjuk a

muszkák sorait és ne is csodálkozzon, hogy keveset írok, mert egész ütközeteket nem lehet és szabad írnom, más meg nem igen fordul elő velünk.

Csókolja sokszor mindkettejüket!

Jóska

Itt az orosz fronton nyílt alkalma, hogy kipróbáljon egy új tüzérségi fegyvert, a légvédelmi ágyút, amely még korántsem volt annyira pontos, mint a második világháborúban bevetett utódai, ezért amikor sikerült lelőnie egy ellenséges repülőgépet, a háborús propagandának hála, hetekig szerepelt a napilapok címdalán. Itt a lövészárkok poklában ismerkedett meg és kötött életre szóló barátságot Szent-Györgyi Alberttel, aki nagyon kedvelte a képzőművészeket. Dédapám halá-

Nagy József a képen balra

láig levelezett az akkor már világhírű tudóssal. Sajnos ezek a levelek azonban mind megsemmisültek 1944-ben.

A háború elvesztését követő zűrzavaros időszak ismét Újpesten találta őt. Sikertelenül elhelyezkednie a Magyar Pamutipari Részvénytársaság gyárában, és megkapta a Szent László téren álló munkáslakások egyikét is. Itt élt akkor már mostohaanyja mellett feleségével és 1924-ben született lányával, a nagymamával. A gyárban mint segéd munkást alkalmazták, de gyorsan haladt a ranglétrán felfelé. 1927-ben végezte el a Magyar Királyi Textiliskolát. Ezután főnökmester lett, ami anyagi helyzetének jelentős javulását hozta.

A munka mellett a szobrászattal sem hagyott fel. A család konyhájában rendezte be műtermét és elsősorban gipsz portrékat készített. Művei főnökei tetszését is elnyerték, mert több közép- és felsővezető rendelt nála szobrot. Legjobb tudomásom szerint sajnos egyetlen alkotása sem maradt meg. A 14 éves lányáról készített mellszobrot egy orosz kiskatonára törte össze, miközben részegen táncra perdült vele a nappaliban 1945-ben.

Lányát a Lőrinc utcai iskolába íratta be. Hétvégenként gyakran kereste fel az újpesti kiskocsmákat, ahol gyerekekkel is meg lehetett jelenni, hiszen a kocsmák akkor elsősorban a társas élet egyik középpontja volt. Itt találkozott kollégáival, barátaival, művésztsársaival. De egy főnökmester azt is megengedhette magának, hogy vasárnapi ebédjét családjával

egy óbudai kisvendéglőben költse el, amit gyakran meg is tett.

1932-ben kezdett családi háza építéséhez Alsógödön, amit a rákövetkező évben befejezett, ettől kezdve vonattal járt be a pamutgyárba dolgozni, ide azonban már csak ő és leánya költöztek, mivel felesége meghalt. Mikor a nagymamám 16 éves korában férjhez ment egy vasúti tisztviselőhöz, a fiatalok költöztek be az elkészült házba, dédapám pedig épített egy kis szoba-konyhás házikót ugyanarra a telekre.

A háború előrehaladásával kedélye egyre apatikusabb lett. Lánya Diósjenőre költözött, mivel férje ott kapott beosztást. A légi-riadókat könnyen fogadta, még az óvóhelyre sem volt hajlandó lemenni. 1944 áprilisában Diósjenőről Alsógödre jövet szívinfarktust kapott a vonaton és meghalt.

Életműve annak a szerencsétlen nemzedéknek a sorsát példázza, akik fiatalon végigharcolták az első világháborút, végigszenvedték az összeomlást követő forradalmakkal és az ellenforradalommal járó szenvedéseket, végül pedig átéltek a második világégés borzalmait is. Ennek köszönhetően minden alkotása az enyészete lett. Másrésről élete mutatja, hogy a két világháború között milyen tartalmas életet élhetett egy újpesti munkárisztokrata mind anyagi, mind szellemi, kulturális értelemben. És ehhez itt Újpesten minden feltétel adott volt. □

A Magyar Pamutipari Rt. reklámtáblája

KRIZSÁN SÁNDOR

A BURV villamosvasúti hálózatának fejlődése 1896 nyaráig

1896. január 12-étől közlekedett az első villamos Újpesten a mai Lehel tér és a Megyeri kápolna (ma: Jézus szíve templom) között. A Budapest-Ujpest-Rákospalotai Villamos Közúti Vasút Rt. (BURV) által épített és üzemeltetett úgynevezett megyeri vonalon 12 perces időközökben indult egy-egy kocsik. Az egyvágányos kitérős rendszerű pályán azonban a járművek nem mindig találkoztak megfelelő időben, a kitérőknél várni kellett, ez pedig a menetidő növekedéséhez vezetett. Az új vasútüzem sajátosságait a személyzetnek is szoknia kellett, feltehetően kezdeti gyakorlatlanságuk következtében történt meg az első baleset is az átadást követő nap reggelén. A Hungária útnál a 3-as és 9-es pályaszámú villamos ütközött össze. Személyi sérülés nem történt, de a kocsik peronjai megrongálódtak.

Február elején az Újpesti Közlöny arról adott hírt, hogy a kocsik pontosabban közlekedtek, mert sikerült összehangolni a kitérőknél történő találkozást. A teljes vonal menetideje így is 45-50 percig tartott. A vasutat kiszolgáló üzemtelep Újpest területén, helyezkedett el. A „Villamtelep” (ma Angyalföld kocsiszín) a járművek tároló helyén kívül a javítóműhelyt, valamint az áramfejlesztő telepet is magában foglalta. Kezdetben 10 személyszállító motorkocsi és 8 pótkocsi állt az utazóközönség rendelkezésére.

A megyeri vonal egyre növekvő forgalmát lassította a kitérős rendszerű pálya, ezért a cég hozzájárulást kért, hogy az újpesti István úttól a főváros felé második vágányt fektethessen le. Ezzel együtt a korábbi tervek átdolgozása után újra kérelmezte, hogy az Aréna (ma: Dózsa György) úton egy szárnyvonalat építhessen egészen az Andrássy út torkolatáig. Így az Újpest irányából érkező utasok közvetlenül juthassanak el a május elején nyíló millenniumi kiállításra.

A BURV Rákospalotára vezető szárnyvonalának megnyitására március 16-án került sor. Mivel a társaság ekkor még 10 motorkocsival rendelkezett, nem sikerült megoldani a Lehel utca-Rákospalota közvetlen járat fenntartását, így rövid időn át csak az István útig jártak a palotai kocsik. E vonal az újpesti Fő (ma: Árpád) és a palotai Fő úton vezetett a mai református templom helyén egykor álló községházig. A Magyar Királyi Államvasutak budapest-marcheggi vonalát a közút mellett emelt egyvágányos felüljárón keresztezte, a híd két vége a mai Hídláb és a palotai Bem utcánál volt. István úti megállóhelye után a Virág utcánál, a Hajnal utcai kitérőnél, a Deák utcánál, a rákospalotai Bem utcánál, az Erdősor utca (ma: Bartók Béla út) és Rákóczi utca közötti kitérőnél („komáromi kitérő”), a Széchenyi téren, a Kazinczy utcánál és a rákospalotai végállomáson álltak meg a villamosok.

Első nyilvánosságra hozott statisztikája szerint március végéig már több mint 388 ezren utaztak a BURV kocsijaival. Népszerű volt annál is inkább, mert a Váci úton és az újpesti Fő út-István út-Vasút (ma: Görgey Artúr) utca irányában még mindig a lassú lóvasút döcögött (bár a Váci úti szakasz villamosítása befejezéséhez közeledett).

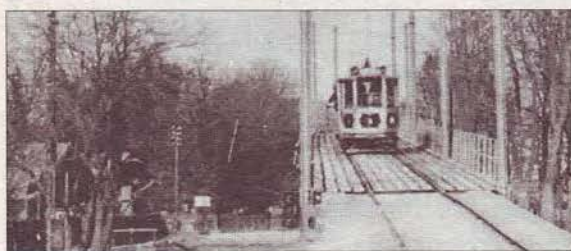
Május 1-jén életbe lépett az új menetrend, mely szerint minden végállomásról 5.30-kor indult az első kocsik, míg az utolsó Megyerről és Rákospalotáról este fél 11-kor, a Lehel utcától este 11-kor gördült ki. Nagy valószínűséggel a palotai villamosok már ekkor a Lehel utcai belső végállomásig jártak, az átszállóforgalom megszűnt.

A BURV bevételeit azonban nem csak a személyszállításból kívánta fedezni, teherárak fuvarozására is berendezkedett. Ennek első lépéseként értékelhetjük azt a hirdetményt, melyet a Közérdek című hetilap tett

közzé. E szerint június 1-jétől az élelmiszerek hatékonyabb elszállítása végett Rákospalotáról Budapestre egy-egy személy- és teherszállításra alkalmas különvonat indul hajnali 4 óra 5 perckor a „komáromi kitérőből”, illetve a rákospalotai községháztól, 4.10-kor pedig még egy az utóbb említett végponttól. A cég e kocsikat az Aréna úti megállóig kívánta közlekedtetni, ahonnan közúti fuvaros kocsik álltak volna az utasok rendelkezésére; szám szerint öt, melyek különböző útirányokban a székesfőváros fontosabb piacai felé vitték volna a palotai vásárolókat és terményeiket. Ám az áruszállítás csak később indulhatott, a vasút statisztikája is ezt igazolja, melyben a helyi (Rákospalota, Újpest és Budapest közötti) teherforgalom bevételei csak július hónapban jelennek meg először.

A Duna-parti kikötő elhelyezkedése lehetőséget kínált arra, hogy az egyes gyárak, üzemek hajón szállítandó nyersanyagainak, készáruinak rakodására a BURV teherpályaudvart létesítsen. Nagyjából a mai Zsilip és Tímár utcák között megvalósult állomás műtanrendőri bejárását június 27-én tartották meg. Ide a megyeri vonalból az Arany utcánál ágazott ki egy vágány, mely az utca melletti közben (későbbi Arany köz, napjainkban részben beépített terület), és folytatásában az állami védőtöltésen, a mai Zsilip utcán jutott el a folyam partjáig, ahonnan észak felé kanyarodva érte el a teherpályaudvart. Ebben az irányban személyforgalom is indult, a Baross utcai kiágazás után a Váci út kereszteződésénél és az újpesti szigetre vezető út kezdeténél jelöltek ki megállóhelyet. A forgalmat úgy szervezték, hogy a Lehel utca felől érkező kocsik közül felváltva az egyik a Megyeri kápolnához, a másik pedig a Duna-partra járjon.

Kedvezve az utazóközönség igényeinek, korrigálták a megyeri vonal megál-

A rákospalotai vonalon létesített egyvágányos hídon balad át a BURV villamosa

lőhelyeinek beosztását. A teljesség kedvéért tekintsük át, hogy június 23-a után hol is álltak meg a villamosok: Lehel utca-Váci út sarkán lévő végállomás, Dévai utca, Aréna út, Hungária út, Órház (a mai Frangepán és Fáy utcák között), Jégverem (a mai Futár és Keszkenő utcák között), „Villamtelep”, Újpest Tél utca, Vásár (ma: Tanoda) tér, Fő út, István tér, Templom utca, Károlyi utca, Toldi (ma: Langlet Waldemár) utca, Vörösmarty utca, Megyeri kápolna végállomás. A rákospalotai vonalon az eddigiek mellett új megállóhelyet jelöltek ki a Mária és a Viola utcánál.

Szintén júniusban helyezték üzembe a forgalmi teleptől a Magyar Királyi Államvasutak Angyalföld állomásához vezető iparvágányt, egyelőre csak gőzüzemmel. A teherkocsik továbbításához a BURV egy gőzmozdonyt is beszerzett, mely Újpest névre „hallgatott”.

Július végén már napközben is közlekedtek olyan vonatok, amelyekben a személyszállító kocsik után egy teherkocsi volt hozzákapcsolva. Dél előtt 10 órakor és du. 6-kor indult a Lehel utcai végállomásról a Duna-partra, onnan vissza du. 4 órakor, illetve este – amennyiben igény mutatkozott rá – Rákospalotára. Ezzel nagyjából egy időben a járműveken megszüntették a magasabb tarifa miatt kihasználatlan I. kocsiosztályt a II. osztályú szakaszon uralkodó zsúfoltság enyhítésére.

Jelentősen javult a fővonal forgalma augusztus 4-étől, amikor is a Lehel utcai végállomástól egészen az újpesti Fő útig kiépített második vágányt használatba vették a villamosok. Elkészült az Aréna úti szárnyvonal is, igaz, csak a Vágány utca torkolatáig vezetve. Ugyanis szükségessé vált volna az aluljáró szélesítése a villamosforgalom számára, átépítése viszont zavarta volna az államvasút mind sűrűbb vonatközlekedését. A millenniumi kiállításához azonban így is közelebb vitte augusztus 7-étől újpesti és rákospalotai utasait a BURV zöld tárcsával és lámpával ellátott, Fő és István út kereszteződésétől járó kocsija. (A szám- és betűjelzést csak később, 1910-ben vezették be, addig színes tárcsák jelezték az egyes viszonylatokat, az oldalablakok felett elhelyezett táblák pedig az útirányt.) □

FERICSÁN KÁLMÁN

Fericsánok Újpesten

Egy asztalos-família (hézagos) története,

4. rész

A családtörténet során most érkezünk el a közvetlen hozzátartozóimhoz. Apai nagyapám, Fericsán Ágoston (Pécska, 1876. szeptember 27. – Újpest, 1926. május 18.), akinek alapozó munkája befolyásolta a család lehetőségeit, aki emberi tulajdonságaival, szorgalmával és szakmai hozzáértésével növelte a Fericsánok tekintélyét és vagyonát, sajnos nem ismerhettem. Felesége: Szűcs Borbála, gyermekeik: Mancsi, György, Ágoston, Elvira, Irén és Ferenc voltak.

F. Ágoston két fia, György, a keresztapám és Ágoston, az édesapám, a nagyapám 1926-ban bekövetkezett halála után lépett a családi vállalkozásba. Egyebet nem is tehettek, mert az árvaszék a hagyaték ügyében előírta, hogy a cég „[...]megszüntetése vagy átruházása csak a gyámhatóság hozzájárulásával eszközölhető”. A nagymama sem tehetett mást, ezért gyermekei jogán (György, Elvira, Ágoston és Irén) is igényt támasztott. Ezért az Újpesten, 1927. szeptember 17-én kelt végzés alapján kőkemény női irányítást vezetett be. Nem engedett semmi elkülönülést, még akkor sem, amikor már a fejlődés következményeként ezt minden különösebb probléma nélkül megtehették volna.

A legidősebb fiú Fericsán György ifj. (Újpest, 1904. december 15. – Újpest (Bp.), 1974. április 23.) 1926-ban, édesapja halálakor átvette az anyagbeszerzés, a szállítás és az adminisztráció vezetését, mert a cég munkái annyira megnövekedtek, hogy szükséges volt a további különálló beszerzés és a vezetés differenciálása. 26 éves korában, 1930. augusztus 24-én vette feleségül L. Károly és Karner Mária 26 éves leányát, Leiner Máriát (Városszalmonok, Burgenland, 1904. augusztus 30. – Újpest (Bp.), 1955. július 27.). Az „Újjáépítő magyarok. Az országépítés két esztendeje” című műben ezt írják róla (Bp., Kossuth Irodalmi és

Lapkiadó Vállalat. é.n. 662. old.): „Fericsán György bútörüzem. Újpest, Ősz u. 131. A jelenlegi tulajdonos atyja létesítette az üzemet 1902-ben [valójában 1905-ben]. Az ő halála után egy ideig özvegye vezette a műhelyt, majd 1940-ben fia vette át, aki hadifogságból nemrég tért haza és most indította újra meg az üzemet. Két segéddel dolgozik.” 1940. április 6-án valóban tervben volt, hogy a testvérek külön-külön üzemként működjenek. Ennek azonban a keresztapám katonai behívója vetett véget. Ezért az ő távollétében „Fericsán-fivérek” cégjelzéssel működött az üzem. 1941. március 3-án id. Ágoston két fia (György és Ágoston) a saját nevére vette az üzemet. A katonai szolgálat, majd a hadifogság évei alatt az apám látta el a testvére családját is. Közben kibővítette és felépíttette az új üzembrészeket is. Az Ősz utca 131.-ben kiemelkedő színvo-

Ipartestületi zászlószentelés 1939-ben. A második sorban, jobbról a második hölgy Kiss Aranka, mögötte, balra, Fericsán Ágoston

nalú üzem épült, a legkorszerűbb gépekkel. A lakás is jelentősen bővült, amelyben a testvére, György felesége és gyermekei laktak. A keresztaám 1949-ben jött haza az orosz fogságból, akkor látta először a közben megszületett lányát. A két testvér munkájának köszönhetően hamarosan ismertté váltak a közeli fővárosban, sőt még külföldön is. Még mai is olvashatunk hirdetéseket, amelyekben eredeti Fericsán – bútorokat kínálnak. Az ifj. György, 1951. július 1-én, az államosításkor engedélynebbnek bizonyult, ezért felajánlotta üzemszét az államnak. Az üzemből alakult a Lakáskarbantartó KTSZ, melynek első elnöke lett. Gyermekei: György, Tibor, Mária.

Az édesapám Fericsán Ágoston ifj., asztalosmester (Újpest, 1907. január 23. – Újpest (Bp.), 1988. augusztus 21.). A Polgári Fiú-iskolába járt (ma: Tanoda tér). A szakmát is Újpesten tanulta. Első, 67537. számú munkakönyve szerint 163-as sorszámmal adták ki a segédlevelét 1924. március 22-én. 1939. április 26-án a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Bizottsága előtt tette le a mestervizsgát (8389/1939 tk. sz.). Édesapja halálakor átvette a műhelyek irányítását. 1939-től három éven át városi képviselőként részt vett Újpest közéletében. 1940-től az Ipartestület asztalos szakosztályának egyik vezetője volt. Több éven keresztül volt virilista, azaz egyike volt a legtöbb adót fizető száz polgárnak, egyik évben édesanyjával egyszerre. A 36 éves Ágoston (Lőrinc u. 102.) – a saját megfogalmazása szerint – megengedhette magának, hogy családot alapítson, ezért 1943. május 8-án elvette Birtalan Julianna 20 éves lányát, Kiss Arankát (Marosvásárhely, Románia, 1923. augusztus 27. – Újpest (Bp.), 1992. július 31.). Édesanyámat nagyanyám 1935-ben bekövetkezett halála után annak testvére, Kiss Gézáné Birtalan Ilona fogadta örökbe. Az Angolkisasszonyoknál megkezdett tanulmányait édesanyám ekkor az újpesti kereskedelmi iskolában folytatta.

Édesapám 1941 márciusától önálló iparos volt. Ettől az időponttól kezdte meg fokozatosan bővíteni az Ősz utcai és a Rózsa utcai üzemet, mert az I. világháború során egyik szeme világát elvesztett nagyapám (Kiss Géza) megmaradt szeme hálógó következtében egy-

re gyengébb lett, 1948-tól pedig teljesen megvakult. Az apám az első orvosi adatok után azonnal felfogta, mit jelent ez. Mind a két építkezést Horváth építésszel végeztette (Ősz utca). A két házbővítés és a műhelyek fejlesztése is elkészült. A testvére is hazaérkezett a hadifogságból, amikor rövid időn belül az államosítás következett.

Az édesapámat 1951 júniusában a szemem láttára államosították. 24 óra alatt kellett átadnia mindent. A gyalupadjához ragaszkodott, amelyet a Rózsa utca 51.-be szállított. Jelenleg az öcsém őrzi, néhány szerszámát pedig a fiam. A létszámot csökkentették, a gépeket leszerelték. Talán még haragudott is érte, amikor bámészkodtam a falak kibontásánál és a hengercsiszoló-gép elszállításánál. Sok év múlva a XIII. ker. Röppentyű utcában édesapám még felismerte az ott roszdásodó egykori szalagfűrész gépünket. Az intarziára és fafaragásra specializálódott emeletes bútörüzem egyik helyiségébe betettek két vödröt, kőműves-szerszámot, egy fandlit és három ecsetet, s ezzel megalakult a kőműves részleg. A többi helyiségből irodákat alakítottak ki. Nekem legjobban a faragó-részleg átalakítása tetszett, mert ebből lett a kultúrterem. Az erdélyi menekültekből került fafaragók helyén, akikkel a létszám huszonháromra emelkedett – ezért kaptuk a kárpótlási jegyet is –, volt a Trubadúr opera előadása. A KTSZ-elnök felesége énekelte Leonórárt. Később a Magyar Állami Operaház kórusában is énekelt. A szünetekben jelmezben lejött a dolgozók közé.

Az apám a vagyonnak elvesztését nehezen, de hősiesen és csendesén viselte el. Csakhogy megszűntek a családi bevételek. Az étkezéseknél a gyerekkoromban a következők ültek az asztalnál: Kiss Géza nagyapám és a felesége Birtalan Ilona. Nyugdíjuk nem volt. Özv. Fericsán Ágostonné. Még munkakönyve sem volt soha. Kiss Aladár a nagyapa testvére, aki egyedül élt, és az öcsém születése után mi négyen, azaz összesen nyolcan.

Az apám volt az egyetlen eltartó. Kiss Gézát – mivel világtalan volt – nem államosították. Az üzeme megmaradt, csak a Rózsa utcai házat vették el tőle. Édesapám 1964-ig vezette apósa üzemet. Ezenközben a család

megélhetése és a mi tanulmányaink segítése miatt a Videoton gyár egyik részlegében vállalt munkát. Apámnak új munkakönyvet kell kiváltania. Korábbi tevékenységéből egyetlen napot sem ismertek el. Itt dolgozott tíz évet. Az újpesti Videoton minta-asztalosaként ment nyugdíjba. Sok szakmai sikert ért el. A Videoton Nyár utcai részlegében az általa készített reprezentációs tárgyakat külföldi vendégeknek ajándékozták. Az Országház üléstermébe is készített faragást, amikor azt restaurálták. Tíz évet letöltött a Videotonnal, és ezért minden idők legkisebb nyugdíját kapta meg.

1956-ból két lényeges családi eseményre emlékezem. Az egyiket véletlenül hallottam meg. Ajánlatot kapott az apám, ha disszidál, Ausztriában egy komoly üzem egyik részlegének vezetője lehet. Ő azt mondta: „Ezt a csöpp országot nem lehet itt hagyni.” A másik történet a következő: Az egyik este megjelentek a legjobb régi emberei a Rózsa utcai lakásunkban, és azt mondták, vegyük vissza az üzemet. Az apám válasza a következő volt: „Uraim! Az az idő már elmúlt.” Hajnalban pedig megjelentek az első szovjet tankok a fővárosban.

A Rózsa utcai házat végül is visszakaptuk. Amikor nem győzték a sok karbantartást, akkor néhány ingatlant visszaadtak az eredeti tulajdonosoknak, ha még benne laktak. Ez volt a szerencsénk. A nagymama azonnal a két kiskorú unokájára iratta a házat, melyet 1980-ban szanálták.

Édesanyám az egyik Expressz-büfé leszedője lett. Ő takarította el az otthagytott tányérokat és evőeszközöket. Büszkén viselte a sorsát. Én pedig minden gimnáziumi bulin rendszeren megtáncoltattam, mert akkor már felfogtam, hogy jobb sorsra termett. De egyebet nem tehettem érte.

Ágoston és Aranka gyermekei:

1. Géza és Ágoston ikrek. Újpest, 1943. december 19. – Újpest, 1943. december 19. Éltek egy napot.

2. Kálmán Újpest, 1945. május 13.

3. Attila Bp., VIII. ker. 1950. november 13.

Mind a négy gyermek születésekor a Rózsa u. 51.-ben lakott a család.

Az édesapám testvérei:

F. Elvira: (Újpest, 1908. február 12. – Újpest, 1935. március 22.) Rózsa utca 63. A 26 éves Gyula (Rózsa u. 65.) Tatai Gyula és Kodiczius Mária Jozefa fia, 1930. november 22-én vette el a 22 éves Elvirát (Lőrinc u. 102.). (id. Tatai Gyula Tsucsenthaller Péter és Mária gyermeke. Jozefa férje. Tata, 1868. – Újpest, 1941. március 18. Élt 73 évet.) Tatai Gyula asztalosmester (Újpest, 1904. augusztus 9. – ?), 1937. augusztus 8-án nyitotta meg faipari műhelyét a Rózsa utca 65. számú házában. 1937. június 3-án már özvegyen adta be erkölcsi bizonyítványát és 514. sz. alatti kérelmét. 1949. június 23-tól illetve 1949. június 27-én (16106 sz.) kezdte szüneteltetni a munkát 1949. szeptember 15-ig, amikor bejelentette, hogy folytatni szeretné az ipart. Gyermeke: Tatai Gyula. 1951. augusztus 1-én államosították.

F. Irén: (Újpest, 1910. november 21. – Léva, 1982.) Irén 1938. január 8-án kötött házasságot Újpesten özv. Rozsnyó Józseffel, aki a Léván működő szálloda többségi részvényese és városi hivatalnok volt. (Rozsnyó József Kálmán, R. Lajos és Mericska Mária gyermeke, Oroszka, 1899. március 19. – 1970, Léva.) Gyermeük Rozsnyó Zsuzsa. Léván éltek. Az első világháborút lezáró békediktátum után Léva az akkori Csehszlovákiához került. Édesapám háromajtós faragott szekrényt készített az ifjú párnak. A családi házukat szanálták (Vitéz u. 8.). Amikor a lakótelepre nem fért be a szekrény, amely így – egyéb szakmai értékeit is figyelembe véve – a Pozsonyi Múzeumba került. Bárki felismerheti a háromajtós szekrényt. Egy vadász férfi és egy marokszedő faragott nőalak díszíti a bútort. Különösen aprólékos a hölgy kezében lévő búzaka-lászok kidolgozása, amely az apám kezét dícséri. Irén és József gyermeke Zsuzsa cukorbeteg lett, fiatalon halt meg. Férje Igor Rolcsok volt. Gyermeük nincs.

F. Ferenc József: Újpesten 1912. szeptember 19-én született. Ferenc 1921-ben halt meg. Nem Újpesten temették. Gyerekkoromban az édesapámmal voltam a sírjánál, gimnazista éveimben egyedül már nem talál-tam meg. Az első Könyves-diák volt a családunkban. □

SZABÓNÉ BENKE AUGUSZTA

A Boglár Zeneiskola

Az újpesti Dobó utca és az egykori hangulatos kertvárosi környék – ahol a csendes utcákban a szomszédok évtizedeken át békében éltek egymással – az 1980-as évek elején lebontásra ítéltetett. A második világháborút követően, e negyed közepén, a Dobó utca 22. számú ház a környék gyerekeinek találkozóhelye volt. 1946-tól itt működött ugyanis Boglár Anna Államilag Engedélyezett Zeneiskolája. E családi hangulatú épületben nagyon sok kisdíakkal – köztük e sorok írójával, valamint testvéreivel: Zsuzsannával és Máriával – szeretettette meg a zenét két önfeláldozó, a gyerekeket okosan szerető zenepedagógus: Boglár Anna és Székelyné Boglár Sári.

Anci néni a hegedűjáték rejtelseibe vezette be a gyerekeket, míg zongorára Sári néni tanította a kicsiket. A haladó és tehetséges tanítványok oktatására képzett és elismert zongoratanárokat, művészeket és zeneszerzőket alkalmaztak. Tanított náluk többek között Fischhoff Walter okleveles zongoratanár-zeneszerző, Kelen Pál okleveles zongoratanár, zongoraművész, Fülep Tamás és Strausz György okleveles zongoraművészek, Hepke Péter zongoraművész, Fejesné Angyal Irén énektanár, valamint V. Csáth Emőke okleveles gordonka tanár.

A szülők és az ismerősök örömeire a növendékek félévenként szólóhangversenyt adtak az Egyesült Izzó kultúrtermében. A

fennmaradt műsorfüzetek szerint, az 1955. január 16-án, illetve június 5-én rendezett koncert előadói között ott találjuk Körmendi Klárát, napjaink ismert zongoraművészt. Több, ebben az iskolában végzett növendék később híres zenekarok tagja lett. Köztük az egyik, Kopeczky Zsuzsa, később a Bor Dezső kar-nagy által alapított zenekar kíséretével hegedűszólistaként lépett fel.

Boglár Anna több alkalommal meghívta iskolájába Cziffra Györgyöt, az azóta elhunyt zongoraművészt, hogy mondjon véleményt a tanítványok tehetségéről.

A Boglár nővérek zenekart is szerveztek tanítványaikból. Szinte valamennyi hangverseny záró száma egy zenekari mű előadása volt. A közös produkcióban – Anci néni, illetve Fischhoff Walter vezényletével – a legkisebbtől a legnagyobbig valamennyi diák részt vett. Annak idején az angyalföldi Tomori utcai iskola János vitéz című előadását is ez a zenekar kísérte.

A zene szeretete, a hangszerstudás azoknak a gyerekeknek is gazdagabbá, színesebbé tette az életét, akik végül nem a zenei pályát választották. Mindemelllett a Boglár Zeneiskolában mindig családi légkör fogadta az érkezőket. A hétvégeken és néhány ünnepnapon a Dobó utca 22.-ben Anci és Sári néni játékdélutánokat, zsúrokat rendezett, amelyeken a saját maguk sütötte gesztenyés kiflivel és más finomságokkal kínálták tanítványaikat. □

Csoportkép a Boglár Zeneiskola Egyesült Izzóban tartott hangversenyének résztvevőiről.

Egy röplap ürügyén

Birtokomban van egy eredeti, Újpesten terjesztett, 1956-os röplap. A röplaphoz és a korszakhoz mint a forradalmi eseményeket személyesen átélő tizenhárom éves fiatalnak, emlékeim is fűződnek.

Első emlékem az akkori tanácsháza mellett felállított orosz katonaszobor több száz fős nézőközönség előtti ledöntése. „Iván” nagyon nehezen adta meg magát. A szobrot többek között a volt Simalszik fuvarozó- és tüzelőanyag-kereskedő cég erre az időre már „államosított” kocsisai próbálták meg ledönteni.

Következő emlékem a szobor talapzatára felravatalozott fiatalember, aki a forradalom első újpesti áldozata volt. Nem harcban esett el, orvul lelőtték. A virággal elborított ravatal ma is előttem van, ekkor láttam először közlőről meggyilkolt embert, az élménytől napokig nem tudtam aludni.

A forradalom első napjaiban Újpesten nem voltak komoly harcok. Éjszakánként halottunk géppisztolysorozatokat, a tanácsháza előtt álló tankok néha lőttek egyet-egyet a levegőbe. Az események a tanácsházán, illetve a mellette található piactéren zajlottak. Újpesten rend volt, piros-fehér-zöld karszalagos nemzetőrök, sapkarózsa nélküli vagy kokárdás katonák járőröztek. Semmilyen atrocitás nem történt.

A komoly harcok november 4-ével kezdődtek. A Deák Ferenc utcai mentőálmás közelében laktunk, az ide gyalogszerrel szállított sebesültekre ma is emlékszem. A harcok ellenére az utcán mindig volt forgalom, sok fegyver nélküli civil embert láttam, akik a mentésben segítettek. Az egyenlőtlen erők küzdelme november 8-án dőlt el, egész napos harc után. Délután, ekkor még világos volt, megjelentek a Deák Ferenc utcában az orosz harci járművek. A leeresztett roló résein figyeltük őket. Sokáig nem mertek kiszállni a páncélautókból. Később megfigyeltem, na-

gyon fiatalok voltak. Másnap kimerészkedtünk az utcára, és tapasztalhattuk, hogy mit műveltek. A piactér szemetesládáin fekdtek az elesett orosz és a magyar nemzetőr áldozatok. A „Könyvest” szétlőtték, rengeteg volt az elhagyott lőszer és fegyver. Véres orosz katonasapkát is találtam.

Először csak tisztán orosz, majd orosz pufajkába öltöztetett vegyes, orosz-magyar járőrök képében visszatért az előző hatalom. A pártház (a mai ifjúsági ház helyén volt épület) és a tanácsháza előtt hetekig páncélautók vigyázták a rendet. Itt mindig volt magyar civil nézelődő. Az orosz kiskatona nem volt ellenséges.

A november 6-ai röplap talán a dátum szerinti utolsó forradalmi nyomtatvány Újpesten. A nem gyalázkodó és a biztos bukás tudatában is megőrzött higgadt hangnem utal az Újpesten lejátszódott forradalmi események tisztaságára. □

ÚJPESTIEK!

Polgártársak ne higgyetek 1 sz. parancsu röpcéduláknak, mert már elég rágalmat dobáltak a harcoló polgártársainkra, akik a szabadságharc szent ügyéért küzdenek az utolsó csepp vérig!

Ujpest, 1956. november hó 6-án.

DR. SÁROSI GIZELLA

Egy aranydiplomás orvosnő emlékei 1956-ról

1956. szeptember 29-én 278 ifjú orvos fogott kezét a Budapesti Orvostudományi Egyetem rektorával, boldogan hallva: „Doktorrá fogadom!”

A boldogságba azonban öröm vegyült. Zsebünkben ott lapult a „behívóparancs” – tartalékos tiszti tanfolyamra. Igen, a női hallgatóknak is! Farkas Mihály honvédelmi miniszter úgy gondolta, hogy az orvosnők háborúban bevetethetők, ezért már a tanulmányi idő alatt is többször voltunk katonai táborban.

1956. október elsején bevonultam a budapesti Honvéd Kórházba. Katonaruha viselése kötelező volt a szolgálatban és az utcán. Egy nagy tekintélyű orvosvezetős mellé osztottak be gyakornokoknak.

Valami volt a levegőben! Olvastuk az Irodalmi Újságot, hallottunk különböző gyűlésekről. 1956. október 23-án a Gólyavárban ülésezett a Petőfi Kör. A katonaruhára civil ballont vettem, hogy ne látszódjon az orosz mintájú egyenruha. Elmentünk akkori vőlegényemmel, (50 éve a férjem) a Petőfi Körbe, ahol a frissen végzett orvosok elhelyezkedéséről volt szó. Nyíltan mertünk beszélni arról, hogy a budapesti klinikákon a gyakornoki helyeket a párttitkárok és a pártbizottsági tagok kapták meg, függetlenül tanulmányi eredményeiktől. Este hét óra után kivágódott az ajtó, egy férfi puska-töltényeket dobott az asztalra: „Ezzel lövik az ávosok a magyarokat a Rádiónál!” Az ülés megszakadt, mindenki a forgalmas utcára tódult. Párommal a Múzeum körúton a Sztálin út (ma Andrássy út) felé mentünk, s figyeltük, hogyan verik le a márvány utcatáblát az Andrássy út és Bajcsy Zsilinszky út sarkán. Mire a Sztálin szoborhoz értünk, már ledöntötték a bronz kolosszust és teherautóhoz kötve próbálták elhúzni. Elénekeltek a Himnusz, majd felültünk a 90-es villamosra, és hazamentünk Újpestre, ahol alvó várost és csendet találtunk.

Október 24-én reggel a 20-as buszon egy eddig ismeretlen érzés fogott el: boldogság, szabadság. A Honvéd Kórházban csak a betegekről, a gyógyításról volt szó. Politikáról, az eseményekről nem.

November 3-án szombaton parancsot kaptunk: meg kell kettőzni az ügyeleti szolgálatot. Akkor még nem tudtuk, miért. November 4-én hajnalra minden kiderült. Visszajöttek az oroszok. Kitörték a harcok. Hozták a sebesülteket, civilt, katonát, magyart, orosz. Dolgoztunk, segítettünk, ahol tudtunk.

November 7-én tudtam először hazaindulni, természetesen gyalog. Szüleimmal, vőlegényemmel az angyal földi rokonok révén tartottam a kapcsolatot. Nekik volt telefonjuk, odatelefonáltam, a szüleim az újpesti Gyulai térről elmentek a nyilvános telefonhoz a Szent László térre, így kapták a híreket.

A katonai fegyelem felbomlott. Útközben Angyal földön még lövések dördültek. Utcáról-utcára, kapualjról-kapualjra mentem, míg elértem korábbi kedves középiskolám, a Kanizsai Dorottya lánygimnázium épületét. Ott az ismerős Lángfy tanárúrékhoz felmentem pihenni, majd a Kassai utcán mentem tovább. Egy kapualjból láttam, hogy az Árpád úti kereszteződésben jöttek az orosz tankok az állomás felől. Végül mellékutcákon át elértem a Szent László teret, ahol aggódó szüleim és vőlegényem vártak. Szomorú boldogsággal találkoztunk. Azt éreztük, mindennek vége!

A katonaságtól leszereltek, jelentkeztem civil állásért az Egészségügyi Minisztériumban; az ORFI-ban helyeztek el. Dolgoztam, tanultam, orvos voltam ...

2006. október 21-én ismét a Semmelweis Egyetem rektorával foghattunk kezét, aki megköszönte 50 éves orvosi munkánkat, s arany diplomával tüntetett ki. A hazáért való aggodás, félelem azonban 50 év alatt sem változott! □

KADLECOVITS GÉZA

Az újpesti áldozatok

Aki figyelmesen tanulmányozza az 1956. évi forradalom újpesti eseményeit bemutató dokumentumokat, megdöbben, amikor a halálos áldozatok számáról, az elesettek életkoráról olvas. Október 24-én hajnalban történt az első haláleset, egy huszonhárom éves fiatalember kapott halálos lövést. Három nappal később, amikor az ÁVH különítménye megérkezik Újpestre, többször előfordul, hogy a tiltakozók csoportjába tüzelnek és végtelen emberek marad-

nak holtan a földön. November 4-ét követően a fegyveres ellenállás szervezett formát ölt. Összecsapások történnek a Megyeri Csárdánál, az Északi-Összekötő Vasúti Hídnál, a rákospalotai vasúti átjárónál, a Béke úti aluljáró környékén. Kétségtelen, hogy a Könyves Kálmán Gimnázium ellen november 8-án végrehajtott támadás követelte a legtöbb áldozatot. Az áldozatok között sok a fiatal. A kilenc éves Nagy József a legfiatalabb és a hatvanöt éves Németh László a legidősebb. Az áldozatok többsége férfi.

Antal József	23 éves	honvéd	november 8.	fejlövés
Balázs Dénes	21 éves	honvéd	november 4.	haslövés
Balog László	19 éves	szigetelő	november 5.	fejlövés
Baráth Mária	17 éves	gyári m.	november 8.	lövés
Bognár Sándor	56 éves	?	november 8.	comblövés
Brandhuber József	26 éves	vill. szer.	október 24.	tüdőlövés
Czászár Pál	16 éves	tanuló	október 25.	lövés
Cserkó János	19 éves	s. munkás	november 11.	haslövés
Fratz László	32 éves	lakatos	október 27.	fejlövés
Formaggini Róbert	19 éves	?	november 7.	fejlövés
Gombkötő Mihályné	48 éves	?	november 14.	haslövés
Gyagyovszky Mihály	55 éves	iparőr	november 5.	lövés
Hunyadi Ferenc	46 éves	asztalos	november 9.	lövés
Illés Ferenc	36 éves	százados	október 24.	fejlövés
Kokas Gyula	26 éves	tanuló	november 8.	fejlövés
Karácsonyi Károly	33 éves	tímár	november 10.	lövés
Kassai Imréné	40 éves	szövőnő	november 8.	fejlövés
Kerekes Ferenc	17 éves	?	november 25.	lövés
Kosztolányi Béla	42 éves	?	november 8.	fejlövés
Kovács László	53 éves	?	november 17.	fejlövés
Kőszegi Imre	? éves	?	?	lövés
Kürtösi Zoltán	40 éves	?	november 1.	tüdőlövés
Linke Fülöp	62 éves	keresk.	november 8.	fejlövés
Ifj. Liska János	20 éves	kalauz	november 8.	lövés
Litauszki Levente	17 éves	gépm.	november 17.	fejlövés
Mankó Miklós	40 éves	hegesztő	október 26.	lövés
Marócz Imre	? éves	?	?	lövés
Mátravölgyi Ede	27 éves	eladó	?	lövés
Mészáros László	21 éves	eszterg.	november 1.	lövés

Nagy Ferenc	37 éves	kádár	november 8.	lövés
Nagy József	9 éves	tanuló	november 10.	robbant
Nagy László	? éves	?	?	lövés
Nagy Vilmos	29 éves	r. hadnagy	november 26.	szívlövés
Németh László	65 éves	szöv.tag	november 8.	comblövés
Papp József*	39 éves	ezredes	november 1.	fejlövés
Papp László	20 éves	vill.szer.	november 8.	fejlövés
Párti Mihály	? éves	?	november 5.	fejlövés
Puch Béla	27 éves	kalauz	november 5.	fejlövés
Rajki István	51 éves	hegesztő	október 25.	lövés
Rein Gyuláné	30 éves	vasalónő	november 9.	lövés
R. Szabó Károly	41 éves	lakatos	október 27.	haslövés
özv. Rimpler Pálné	? éves	?	november 25.	lövés
Simon Miklós	39 éves	lakatos	november 1.	lövés
Székely István	36 éves	fűtő	november 26.	fejlövés
Szénási János	20 éves	lakatos	november 6.	szívlövés
Tárnoki Győző	21 éves	matróz	november 1.	lövés
Tersach Gusztáv	30 éves	hegesztő	november 8.	fejlövés
Torma László	24 éves	szövő	november 5.	haslövés
Tóth Péter	27 éves	?	október 24.	lövés
Ürögi János	43 éves	vasöntő	november 7.	lövés
Vida József	21 éves	sorkatona	november 5.	lövés
Polcz Béla	23 éves	?	október 24.	lövés

* A Köztársaság téri harcok során halt meg.

Az újpesti forradalmi bizottság kivégzett tagjai

Csehi Károly	30 éves	festő- és mázoló mester	1959. július 30.
Gábor László	28 éves	tisztviselő	1959. szeptember 23.
Gémes József	50 éves	gyári munkás	1959. július 30.
Kósa Pál	29 éves	asztalos mester	1959. augusztus 5.
Koszterna Gyula	26 éves	lakatos	1959. július 30.
Dr. Rajki Márton	28 éves	ügyvéd	1959. július 30.
Somlyói Nagy Sándor	59 éves	hivatásos katonatiszt	1959. július 30.

Utcakép 1956 októberében

JOBBÁGYNÉ ANDRÁS KATALIN

A megtorlás költeményei

Az Átok a szovjet támadás, a rettenet első óráiban írt vers, november 4-én. Olyan mélyről és ösztönösen szakad fel, mint az archaikus idők átkai, és azzal az ősi hiedelemmel is, hogy az átoknak isteni ereje van, a kimondott szavaknak tettel felérő hatalma. A népi varázsénekek sodró lendületével tagadja meg a testvérárulóktól az élet nélkülözhetetlen javait: a kenyeret, vizet, levegőt, békességet – évszázados szavakkal, évezredes indulattal. A befejezésben újfajta, emberi léptékű átkot mond, nagy előrelátással már ezekben az első percekben a felismertetés kárhozatát idézi a majdani rejtőzködőkre, a bűnüket leplezőkre.

Az E „vak csillagon” című vers nem a Tigrisek lázadása sorozat tagja, a 70-es évek közepén keletkezett, de olyan teljesen, szemé-

lyesen és egyetemesen van benne az 1956 utáni idők életérzése, fájdalma, hogy mégis itt van a helye.

Műgonddal megalkotott vers, részben külső kényszerből felvett álruhában, hiszen 56-ról nyíltan szólni nem lehet, és mégis szólni kell. A költő kapcsolata Vörösmartyval azonban ennél az alkalmi kényszer-nél sokkal mélyebb: a hazugságba fulladt, valódi értelmükben megbicsaklott szavak korábban kell hiteles, igaz szavakat találnia, olyanokat, amelyek az olvasók legbensőbb élményeiből, a nemzeti tudattalan gazdag tárházából is gazdagodnak, tisztulnak. A torzítatlan, a meg nem gyalázott igazságot kell kimondania két évtized legszemélyesebb, mégis vagy éppen ezért milliókkal közös élményéről: a „tűz-menny után a jéghideg pokol” gyötrelméről. □

JOBBÁGY KÁROLY

Átok

Legyen örökre átkozott,
aki reánk tatárt hozott,
- ki gyilkosoknak adta át
a szerencsétlen kis hazát.
Akadjon torkán a kenyér,
fulladjon meg, ha vízhez ér,
kerülje el a levegő,
csak hullabűzt szívjon be ő.
Fülében jó csönd ne legyen,
csak robbanó zaj, küzdelem;
szeme ne lásson soha mást,
csak fényes ágyuvillanást;
ne legyen otthona sehol,
ismerjenek rá, hogyha szól,
s kire másokkal lövetett,
a testvére – tagadja meg.

1956. nov. 4.

E „vak csillagon”

*„Vörösmarty két költeményt küldött, egyik ... keveset ér,
a másik ... az öregnek egész elkeseredett kedélyét föllepeli,
nagyon szép, de fájdalom oly alakban mint írva van, aligha
megjelenhet, s kérdés, az öreg fog-e változtatni rajta?
Szegény öreg csak azt tudja írni, ami a szívében fekszik,
Ő sem tartozik a legújabb kor költői közé.*

(Gyulay Pál levele Arany Jánoshoz a Vén cigányról, Pest, 1854. szept. 6.)

Ötvennégy éves. Sokaknak „öreg”.
Szakállában – mint penész – a fehérség
terjed, bozontja kócosan mered.
Félrelökötten nézik: Ez is él még?
Vedlett ruhában áll az udvaron,
vizet cipel egy új friss rózsatőnek.
Keserűn mormol. Körben vér a lomb.
Az ősz ágyú füstöt, ködöt lőnek.
Lett volna mód elesni, amikor
dicsőség volt még, a többivel együtt.
Tűz-menny helyett most jéghideg pokol,
melyben a szív korhad, de soha nem süt.
Látta a vész vérfagylaló kezét.
Rángatta rajta a foszló kabátot.
Szorítva torkát, azt figyelte: még
meddig bírja szusszal? Még van-e Átok?
De volt! Kibuggyant könnyei mögött
szivárványszín csillant a keserűség.
S most vak sorsa kit mind előbbre lök
sírja felé, érzi a közöny hűsét.
Irtóztató nyomon, csonthalmokon
tántorgott csak e forgó, nyomorú föld
hátán és nem volt egyetlen rokon,
ki ráborulva tetszhalálból felkölt.
És egyedül volt, olyan végtelen,
már a betű is dühöt keltett benne,
nem jött kedve írni, olvasni sem;
a nyéki hantokon kapált reggelente.
Járta a kertet. Késő ősz fagya
megbarnította már a dáiákat.
Hallotta, Tücsök kuttyája ugat,
csoszogtak távol nagy, idegen lábak.
Hogy lesz még ünnep? Nem hitt abban sem.
Ha lesz is – tudta –, soha meg nem éri
.....
és dohogott, kesergett szüntelen.
Most minden sora századon túl fénylik.

1975. november 19.

Védekezés a csípőszúnyogok ellen, I.

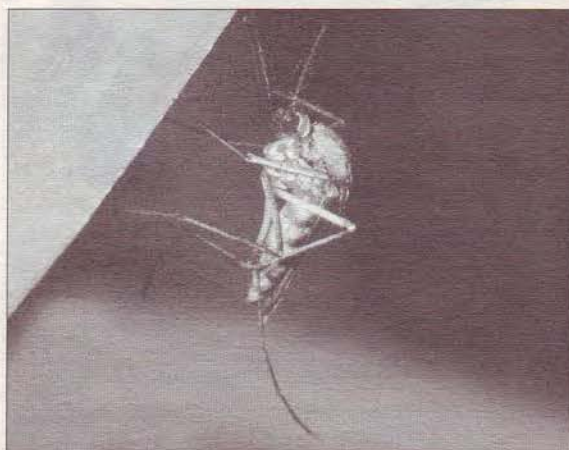
Újpesten a Palotai-sziget ártéri pocsolyái, a Farkas erdőt és a Mogyoródi-patakot kísérő ingoványos élőhelyek vízgyülemelése évente több csípőszúnyog nemzedék kifejlődését teszik lehetővé. A repülő ízeltlábúak rajzásukkor ellepik Újpest kertvárosi részeit, a lakótelepek környékét, ahol vérszívásukkal állandó kellemetlenséget okoznak az itt élőknek. Sokan találgatják, hogy honnan érkeztek ilyen nagy tömegben a rovarok, és miként lehetne elpusztítani őket. Az alábbiakban megpróbálunk választ keresni ezekre a kérdésekre, miközben megismerkedünk a csípőszúnyogok egyedfejlődésével, életmódjával, közegészségügyi jelentőségével és azokkal az új lehetőségekkel is, amelyek a környezet jelentős károsítása nélkül is képesek visszaszorítani a kártékony rovarokat.

Az igazi vagy csípőszúnyogok (Culicidae) 10 mm-es, karcsútestű, hosszúlábú rovarok. Fejükön, hosszú, 15 ízű álló csápot találunk, amelyet ízekenként örvösen álló szőrök borítanak. Szájszervük szűrő-szívó típusú, mellyel vért és növényi nedveket szívnak. A nőtények főleg vérrel táplálkoznak, és többnyire a petézésükhöz is nélkülözhetetlen a vérszívás. Mindemellett gyümölcsökön és virágokon is szívogatnak. A szúnyogok támadását elsősorban a kilélegzett szén-dioxid és a meleg váltja ki, de a színek és a hangnak is lehet szerepe ebben. Szűrés után nyálmirigyük váladékát a sebbe juttatják, mely egyrészt megakadályozza a véralvadást, másrészt helyi vérbőséget okoz. A felszívott vér a szúnyog hatalmas gyomrába jut, mely majdnem teljesen kitölti a potrohot.

A kifejlett rovarok pusztulása igen nagy, és átlagos életkoruk nem több egy-két hétnél. Ez alól kivételt képeznek az áttelelő nőtények, melyek 5-6 hónapig is életben maradnak. A szúnyogok rajzáskor párosodnak. A hímek ilyenkor valami kiemelkedő tárgy (marker) felett

gyülekeznek, és hangos zümmögéssel járják násztáncukat. Ha nőtény közeledik, akkor a kórus, még hangosabbá válik, s az izgatott zümmögés addig tart, míg a párzás után a nőtény el nem hagyja a rajt.

A csípőszúnyogok csoportjába tartoznak a maláriaszúnyogok (Anopheles-félék). Ezek a fajok a trópusi területeken a malária köztesgazdái. A család másik csoportját a dalos és foltos szúnyog (Culicini) félék alkotják. Hazánkban az Anopheles maculipennis fajcsoport fajai által terjesztett malária okozott súlyos közegészségügyi problémákat évszázadokon keresztül. A betegséget az Országos Közegészségügyi Intézet irányításával, DDT alkalmazásával 1959-re sikerült felszámolni. A maláriaszúnyogok mindenhol előfordulnak az országban, ugyanakkor mivel ezek nem fertőzöttek a malária kórokozójával, ezért nem jelentenek veszélyt senkire. Az üdülési szezonban állóvizeink (Balaton, Velencei-tó, Tisza-tó, Fertő-tó) és nagyobb folyóink (Duna, Tisza, Körösök) mentén minden évben szervezett szúnyogirtás történik és a lakosság által folytatott, intenzív egyéni védekezés is jelentős. Mindezek miatt az esetlegesen fertőzött maláriaszúnyog két hétig való életben maradási esélye minimális. □

Csípőszúnyog

HIRMANN LÁSZLÓ

Gálhidi Béla

Gálhidi Béla 1905-ben született Budapesten, az eredetileg Geiger nevet viselő családban. Még be sem fejezte tanulmányait, mindössze 17 éves volt, mikor Újpest város szolgálatába állt. A város házában eltöltött hivatali évek remek gyakorlóterepet jelentettek a fiatal jogázhallgatónak, aki 1928-ban szerezte meg diplomáját a Pázmány Péter Tudományegyetemen. 1930 januárjától már aljegyzői tisztséget viselt, tehát rövid idő alatt jutott a városi hivatali hierarchia magas posztjára. Előmenetelének minden bizonnyal szorgalma és alkalmazko-

Gálhidi Béla 1936-ban

dóképessége volt az oka. Aktív közéleti tevékenységet is folytatott: az Újpesti Reálgimnázium Baráti Szövetségének volt a jegyzője, levente oktatóként az Újpesti Levente Egyesület titkári feladatokkal bízta meg. Belépett a Kisgazda Pártba. Anyakönyvvezető, majd 1936-tól a Népjóléti Ügyosztály helyettes vezetője lett.

A kor szokásához igazodva nevet változtatott, az 1932-es újpesti almanachban szereplő Geigert a négy évvel későbbi adattár már Gálhidi néven említi.

A második világháború, valamint az azt követő politikai átalakulás hivatali pályáját alig módosította. A viláégést követő időszakban dr. Szalay Sándor polgármester mellett alpolgármester lett. 1945 júliusában részt vett azon a tanácskozáson, amelyet a kisgazda, a szociáldemokrata és a kommunista pártok képviselői, mint az Újpesti Nemzeti Bizottságot alkotó politikai erők, azzal a céllal szerveztek meg, hogy megtárgyalják Budapest térségének közigazgatási reformját. Ezen a tanácskozáson már komoly formában merült fel Nagy-Budapest létrehozásának terve. A bizottság jegyzőjeként Gálhidi Béla egyben a Kisgazda Pártot is képviselte a koalíciós alapon szerveződött testületben. A jegyzőkönyv tanúsága szerint nem emelte fel szavát a fővárosi agglomeráció összevonásának elképzelése ellen.

Tisztviselői és várospolitikusi teendői mellett továbbra is ellátott társadalmi feladatokat. Az Újpesti Torna Egylet alapításának 60. évfordulójára szervezett jubileumi közgyűlésén elnökségi tagból alelnökké lépett elő. (Tisztségében az UTE élén három évvel később megerősítették. Az idők változását jelzi, hogy akkorra már a sportegyesület elnöke a szintén újpesti kötődésű Gerő Ernő, a kommunista párt egyik vezetője volt).

1945-1946 telén Újpest városnak – a háborús károk enyhítésén felül – súlyos gondot

jelentett a jeges árvíz. Hasonló nehézségeket okozott a magyar–csehszlovák lakosságcseregyezmény gyakorlati végrehajtása is, amely – az igaz, csekély számú, de magyar érzelmű –, újpesti szlovákságot létében fenyegette. Ezen feladatok megoldásában Gálhidi Béla hivatali rangjához méltó ügybuzgalmat mutatott.

1947-ben, immáron a baloldali politikai fordulat jegyében, Újpesten is meghirdették a három éves tervet. Az ezt ismertető tanácskozáson Gálhidi Béla alpolgármesterként felszólalt, és a hivatal munkatársainak a terv kidolgozása során tanúsított erőfeszítéseit méltatta.

Két évvel később valósággá vált Újpest önállóságának felszámolása. A polgármester ekkor már Döbrentei Károlyné volt, de az alpolgármesteri hivatal esetében nem történt tisztújítás. Gálhidi Béla városvezetőként kísérhette végig a főváros IV. kerületének kialakítását. 1949 decemberében, a három éves terv eredményeinek értékelésekor így szónokolt: „A kommunista párt optimizmusának köszönhetjük egyrészt, hogy ennyit vettünk fel a hároméves tervbe, és ezt nem száz százalékra, hanem száznegyven százalékra teljesítettük. Privát értesüléseim alapján megemlítem a következőket. A napokban olvastam egy Franciaországban élő munkás levelét, amelyben írja, hogy szinte meszeszerűnek hangzik az, hogy Magyarországon milyen magas az életszínvonal, és mit érünk el az újjáépítés terén, s ezzel szemben náluk a Marshall-terv nyomán mennyi nyomor fakad.”

Nagy-Budapest létrehozása, Újpest önállóságának megszüntetése nem érintette az új politikai rezsim szolgálatába állt Gálhidi karrierjét. Tanácselnök-helyettesként továbbra is a városrész egyik vezetője maradt.

1956, az ötven évvel ezelőtti események az ő életében is döntő fordulatot hoztak.

Október 24-én Újpesten is forradalmi eseményekre került sor. A tanácsháza mögötti Trombita téren összegyűlt tüntetők forradalmi bizottságot választottak. Felmerült a gondolat, hogy Gálhidi Béla is vegyen részt a bizottság munkájában, sőt a tömeg közfelkiáltással a grémium elnökének kívánta megválasztani. Küldöttség hívta őt a helyszínre,

azonban megérkezését követően a tisztséget elhárította magától. Javaslatára dr. Rajki Márton lett a bizottság elnöke. A testület első ülésére Gálhidi Béla tanácselnökhelyettesi hivatali szobájában került sor.

A forradalom, majd a kibontakozó szabadságharc napjaiban is hivatalában maradt. A Budapest IV. kerületi tanács egyetlen olyan tisztviselője volt, aki hivatali tapasztalatait kamatoztatva azon munkálkodott, hogy a közellátás, a városrész civil élete a lehetőségekhez képest zavartalan legyen.

A forradalom katonai vereségét követően, 1956. november 12-én, megbeszélésre került sor a tanácsházán. A Végrehajtó Bizottság ülését Andrásfi Gyula tanácselnök vezette, és jelen volt Gálhidi is. A megbeszélésre meghívást kaptak a Forradalmi Bizottság tagjai, köztük Kósa Pál elnök, Gábor László, Péterfi Miklós, Lichtenstein Béla. A téma Újpest közellátásának megszervezése, az életfeltételek biztosítása volt. Valamennyi hozzászóló az újpestiek érdekeit hangoztatta, Kósa Pál is arról biztosította a városvezetőket, hogy munkatársaival együtt kíván működni a városrész lakóinak érdekében a hivatal apparátusával. A beszélgetés hangvételéből kiderül, a Forradalmi Bizottság tagjai nem is sejtették, hogy ekkor már körbevették a tanácsházát azok a katonai alakulatok, amelyeket a letartóztatásukra vezényeltek ki. Gálhidi Béla is konstruktív hangnemet ütött meg, mondván „ne vitatkozzunk azon, ami volt, hanem arra kell gondolni, hogy mi lesz”. A megbeszélést követően Kósa Pált és társait a tanácsházáról távozóban letartóztatták.

A forradalmat megtorló bírósági eljárások nem érintették Gálhidi Bélát. A IV. kerületi Tanács Végrehajtó Bizottságának 1956. november 22-i ülésén kérte a tanácselnököt, hogy járjon közbe a szovjet parancsnokságon Kósa Pál és társai ügyében, de az eljárás alá vont forradalmárok sorsán ez a gesztus nem segített.

Gálhidi Béla a Kádár rendszer konszolidációjának korai szakaszában még részt vett Újpest politikai életében, majd nyugdíjba vonult. 1974-ben hunyt el. Sírja az Újpest-Kervárosi Szent István Plébánia altemplomában található. □

Az Újpest-Kertvárosi Szent István Plébánia templom a Rákóczi téren

A városnegyed, ahol Gálhidi Béla végső nyugalomra talált, Újpest egyik jellegzetes, egyedi karakterű szeglete. Amint a város fejlődött, területe is növekedett. Lakóinak anyagi gyarapodásával pedig megjelent egy tehetős, középosztálybeli társadalmi réteg, amely igényes lakókörnyezetre vágyott. Tisztviselők, jelentős jövedelemmel rendelkező önálló iparosok, orvosok, mérnökök és tanárok építettek maguknak családi házakat kertekkel, fákkal szegélyezett utcákban.

A 20. század első évtizedében, majd a két világháború között egyre terebélyesedett a kertváros. A városnegyed határait nehéz lenne meghatározni. Legpontosabban talán az a beadvány nevezi meg területét, amelyben a katolikus hívek 1947 januárjában kérelmezték a váci püspökségnél, hogy jelöljék ki templomuk és egyházközségük határait. Eszerint a kertváros a váci vasútvonal, a Horthy Miklós

utca (ma: Görgei út), a Baross utca és a Fóti út által határolt területen helyezkedett el.

A második világháború pusztításai, a Kádár-korszak lakótelepépítő buzgalma alig érintették ezt a negyedet. A villaszerű lakóházak és a közéjük ékelődött középületek (műszaki szakközépiskola, Bajza utcai elemi iskola, tűzoltóság, Leiningen utcai bölcsőde és óvoda) által alkotott városkép a 20. században alig változott. A beépítettség aránya, a zöldterületek rovására ugyanakkor fokozatosan növekedett. Eltűnt a Hősök Ligetének nevezett park, mesterséges tavával, sétányaival, országzászlójával, hogy átadja helyét a mai Szent Imre út mentén húzódó lakótelepnek. A foghíjak, az üres telkek is beépültek. 1947-re elkészült a Rákóczi téren az Újpest-Kertvárosi Szent István Plébániatemplom is. Az altemplom kriptájában számos újpesti, köztük Gálhidi Béla is végső nyughelyet talált. A városrész a templom felépítésével elnyerte mai arculatát. □

SZÖLLŐSY MARIANNE

Filmrendező jogi doktorátussal

Paulus Alajos dr. Balázs Béla díjas filmrendező, húsz fesztiváldíj nyertese, Mezőhék díszpolgára. Újpesten született, 1925-ben.

– Mindannyiunk számára meghatározók a gyermekkor élményei. Ön milyen családi és iskolai emlékeket őriz?

– Életszemléletemet, tartásomat alapozta meg, hogy „egyesült izzós gyerek” vagyok. Szüleim ott dolgoztak, ott ismerkedtek meg. Édesapám az Egyesült Izzó igen erős szakszervezetének főbizalmija volt. Szempon-tomból mindez azért fontos, mert gyermekkorom meghatározó élménye származik tevékenységéből. Komfort nélküli, szobakonyhás lakásban laktunk. Téli időben a családi élet a konyhában zajlott, azt fűtöttük. Karácsony előtt édesapám hazahozott egy nagy lepedőnyi ívet. A munkások nevei szerepeltek rajta, és az, hogy a szakszervezet kit milyen órabéremelésre javasol. Édesapám feladata volt, hogy a nevek mellé odaírja a szakszervezet javaslatát. A konyhaasztalon kiterítve feküdt az ív, édesanyám kezét kicsit tördelve papám feje fölött böngészte a névsort. Mi hol vagyunk rajta? – kérdezte, hiszen minden fil-lér számított akkoriban. Hogy lehetnénk rajta, én teszem meg a javaslatot, hogyan kerülhetne ide a mi nevünk? – mondta apám. Nem tudom, hány éves voltam akkoriban. Ez a jelenet rögződött bennem.

– Hol végezte az iskoláit?

– A Toldi utcai elemibe jártam. Ma ez az utca Langlet Valdemár nevét viseli. Harmat igazgató úrról tudok jó szívvel beszélni, aki mint első osztályos kisgyereket határtalan kedvességgel fogadott, és átsegített az iskolai éveken. Harmat igazgató úr sportrendezvényeket, atlétikai küzdelmeket szervezett, s a győztes kisgyermeknek érmekeket akasztott a

nyakába. A diákok öntudatát, önbecsülését sok tekintetben emelte a sikerélmény. Én is többször kaptam távolugrásban, síkfutásban érmet. Kiváló pedagógiai tett volt. Megtalálta azt a formát, mellyel a gyerekeket közösségi életre nevelte, és egyben maga mellé is állította.

– A Könyves Kálmán Gimnázium volt az alma matere. Milyen hatások érték gimnáziumi éveiben?

– Tamás Viktor igazgató magatartásán kívül az iskolai demokráciát két jellemző esetben tapasztaltam. Minden vasárnap templomba jártunk, és ezt előkészítendő minden kedden délután egyházi ének volt a díszteremben. Koncz tisztelendő úr, aki nekem egyébként bérmaapám volt, le-föl sétált a dobogón, és figyelte a rendetlenkedőket, kik nem énekelnek kellő áhítattal. A Tamás gyerekek, kihasználva, hogy ők az igazgató gyermekei, néha többet engedtek meg maguknak a kelletténél. Egy alkalommal az egyiket észrevette, a fülénél fogva elkísérte a díszterem ajtajáig, felhúzta a reverendáját, fenéken billentette őt, és hangos szóval azt mondta: „Na, most menj le az apádhoz, és jelentsd, hogy kirúgtalak!” Így részesültünk a demokrácia alapoktatásában.

Árvai tornatanár úr különösképpen hirtelen haragú ember volt, s hamar eljárt a keze. Utána azonban rögtön megbánta kemény-

Világosítók között

ségét. Egy ilyen esetben azt mondta nekem: „Paulus, most vedd tudomásul, hogy két büntetéssel előrébb vagy!” Ez annyit jelentett, hogyha legközelebb rendetlenkedtem, mielőtt a keze meglendült volna, gyorsan el kellett haddarnom: „Tanár úr, tisztelettel jelentem, két büntetéssel előrébb vagyok.” Akkor a keze lehanyatlott, és azt mondta: „Jó, most akkor mind a kettő el van törölve, de máskor ne csinálj ilyesmit!”

Egy kevésbé vidám emlék is eszembe jut. A 40-es évek elején, mint mindenkinek, nekünk is voltak irigyeink, rosszakaróink. Az egyik ilyen elment Tamás Viktorhoz, és elmondta neki, hogy apám szakszervezeti vezető. Mi kommunista család vagyunk, s kíváncsi lenné, hogy eltanácsoljanak engem az iskolából. Az igazgató úr válaszul nem engem, hanem a panasztevőt rúgta ki az épületből. Később aztán elmesélte édesapámnak a történetet, aki akkoriban szociáldemokrata városi képviselő is volt.

Így érettségiztem a Könyvesben, bár tulajdonképpen az érettségi vizsga nem is ott zajlott 1944-ben, hanem az akkori faipari iskolában, a mostani műszaki szakközépiskolában, mert a gimnázium hadikórházként működött. Az érettségi után a jogi karra jelentkeztem.

– *Miért esett a választása a jogi fakultásra?*

– Érettségi után összeült a családi tanács, és úgy döntöttek, hogy ezt a gyereket be kéne íratni valamilyen egyetemre. A jogi egyetemet választottuk. A tulajdonképpeni

Az *Útvesztő* című film forgatása közben

oktatás csak 1945 őszén kezdődött meg. Kiderült, hogy ez a legjobb megoldás, mert csak itt adtak lehetőséget a tanulmányok mellett munkavállalásra. A családom nem volt olyan anyagi helyzetben, hogy további négy vagy öt éven keresztül eltartson. Az Egyesült Izzóban a szerszámellenőrzésen dolgoztam mint gyakornok, egy héten egyszer bemehettem az egyetemre, és belekóstolhattam egy-két előadásba is. A koalíciós időkben megalakult SZDP részéről biztatást kaptam, ha a párt meg akar erősödni, akkor nem árt, ha van néhány jogász tagja. A tervükben szerepelt, hogy a diploma után még tanulmányútra is kiküldenek. Így lettem tulajdonképpen kényszerűségből jogász. Sajnos végül a kezdeti szándékból nem lett semmi, mert a pártot 1949-re felszámolták.

– *Mikor került kapcsolatba a fotózással, filmezéssel?*

– Tanulás és munka mellett hobbiból sokat fotóztam, filmeztem, ilyen klubokba jártam. A tagok maguk adták össze a költségekre valót, fotóztunk, laboráltunk saját pénzen. Különbféle ötletekkel vitézkedtem körükben, az egyik meghívott előadó, aki hivatásos filmes volt, felhívta a figyelmemet, hogy a filmművészeti főiskolán esti tagozat indul, menjek el. Jelentkeztem is operatőri és rendezői szakra. Az írásbeli felvételi önéletrajzból és egy kiválasztott filmről írott tanulmányból állt. A szóbeli vizsgán Major Tamás elnökölt. Feladatom a Füstbe ment terv című vers szocialista realista módon való megfilmesítése lett. Előre felvérteztem magam az akkori esztétikai követelményekkel, és tudtam, hogy ez a feladat nagyon nagy csapda. Azzal kezdtem a mondanóm, hogy nem formalista módon fogalmaznám meg a témát. Akkor ugyanis a formalizmus volt a fő ellenség, így rögtön a szívükbe zártak. Nyugodtan távoztam, hogy a felvételem sikerült. Másfél hét múlva kaptam egy levelet, menjek be a főiskola személyzeti osztályára. Egy hölgy fogadott, aki úgy kezdte: „Nézzon ide, megmondom úgy, ahogy van: maga a felvételi vizsgán megfelelt, de az önéletrajzába (igen dicséretes módon) beírta, hogy az apja szociáldemokrata érzelmű ember. Lásza be, nem vehetjük fel a főiskolára, mert Lenin elvtárs megmondta, számunkra az összes művészetek közül a legfontosabb a film. Ezért ma-

gát politikai megbízhatatlansága miatt egy ilyen fontos művészeti ágba nem vehetjük be.” A jogi egyetemet azonban elvégeztem.

– *Hogy alakult az élete az egyetem elvégzése után?*

– A Tungsramban kiemelték az akkor nagyon népszerű újtómozgalom bírálóbizottságának tagjai közé. Ez a mozgalom lehetőséget adott a dolgozóknak, hogy a munkaterületükön bármit kitaláljanak, amivel a termelést hatékonyabbá, olcsóbbá tehetik. Csakhogy némi részrehajlással azokat az embereket támogatták, akik a kommunista párthoz közel álltak. Az eredetileg jó kezdeményezés alaposan korrumpálódott. Az Izzó létrehozott egy bizottságot – melybe mint fiatal jogász én is bekerültem –, hogy vizsgálják felül a beadott találmányokat jogi, gazdasági és egyéb szempontok figyelembevételével. A munkánk eredménye hamarosan megszületett. Két hónap múlva feljelentettek, hogy szabotáljuk az újtómozgalmat, s kirúgtak az üzemből két társammal együtt. Nagy nehezen az Orionban kaptam munkát, mely kezdetben az Izzó területén működött, majd átköltözött Kőbányára.

– *Az 1956-os emlékkiállításon fotói adtak alapot az újpesti események illusztrálásához. Hogyan készültek ezek a képek?*

– Filmes-fotós lelki kényszerből úgy éreztem, körbe kell járnom a várost, és minden jelentős eseményt, a harcok nyomait meg kell örökítenem, mert sok emberrel szemben éreztem és tudtam, hogy ez a forradalom bukásra van ítélve. Nekem pedig feltétlenül dokumentálnom kell az utókor számára. A felvételeket előhívtam, a negatívot konzerváltam, s elrejtettem a fáskamra mélyére.

– *Mi történt önnel a forradalom során?*

– Megválasztottak a gyár munkástanácsának titkárává. Munkához láttunk. A forradalom leverése után, különösen 1957 elején fokozatosan nőtt velünk szemben a nyomás. Különféle falragaszokon a munkástanács tagjait kezdték sárral dobálni. Ki ilyen, ki olyan múltú, milyen kártékony elem stb. 1957 márciusában megjelent a gyárban egy felkötött karú ember, aki azt mondta, hogy az ellenforradalmárok elleni harcban sérült meg, s feladata, hogy politikailag rendet csináljon az Orionban. Kivizs-

gálta a helyzetet, de senki ellen nem tudott semmiféle bűnvádi eljárást indítani. Összeállított azonban az általa ellenzékinék nevezettek-ről egy névsort, akiket elbocsátandóknak ítélt. Akit így bocsátottak el, jelölést kapott a munkakönyvébe, s ezután szinte lehetetlen volt elhelyezkednie. Hatalmas naivitással elkövettem azt a hibát, hogy következetesen védtem a kollégákat, kiálltam mellettük. Tisztességesen dolgoznak, becsületesek, nem érdemlik meg a büntetést – állítottam. Csak hümmögtek, és összeállították a velem együtt tizenhat fős listát. Így annak rendje és módja szerint a rendszet dolgozói összecsomagoltattak, majd kizsupoltak a gyárból. Egy nap múlva visszahívtak, mondván: Paulus elvtárs, maga alapján véve rendes ember, nézze, van itt papír, üljön le, és írja le mindazt, amit a munkástanács tagjairól tud! Ha segít nekünk, visszavesszük magát a céghez. A papírt érintetlenül hagytam, így el-

Díjátvétele 1982-ben

bocsátásom véglegessé vált. Pár nap múlva éjjel házkutatást tartottak nálam, elvittek Kistarcsára, majd a gyűjtőfogházba. Kihallgatás kihallgatást követett, nem bántottak, csak lelki teherrel sújtottak. Egy kétszemélyes zárkában voltunk vagy heten, a sarokban függöny nélkül egy vas-edény, a kübli. A cél a megalázás volt. Bírószági tárgyalás után egyévi börtönbüntetést kaptam. A házkutatás során szerencsémre nem találták meg azokat a fotókat, amiket a forradalom alatt készítettem, mert nem úsztam volna meg ennyivel.

Hozzá kell tennem, nem ez volt az első házkutatás az életemben. 1944-ben, a nyilashatalom alatt sorra szedték össze az úgynevezett baloldali embereket. Az Izzóból is vittek el néhányat. Édesapámat a bizonytalan helyzet miatt egy barátjánál rejtettük el. Egyik éjjel egy nyilaskülönítmény házkutatást tartott nálunk, s édesapám helyett édesanyámat és engem vittek el. A Radeczky laktanyában, a mostani Bem téren az egyik kihallgatótiszt megkérdezte, miért vagyunk ott. Elmondtuk. Rendesnek bizonyult, mert hazaküldött bennünket.

– 1958-ban szabadult, bizonyára nehézségekbe ütközött az álláskeresés.

– Ha belenéztek a munkakönyvembe, rögtön nem volt hely. A kender-juta gyárba sem vettek fel, még segédmunkásnak sem. Egy ismerősöm ajánlotta, hogy a filmgyárban, a Könyves Kálmán körúton főmérnök ismerőse van, talán ő tud segíteni. A megbeszélte időpontban megkerestem az illetőt, aki azt mondta, na, jöjjön velem! Elvezetett a személyzeti osztály ajtajáig. Kinyitotta az ajtót, vállamnál fogva betolt, és otthagytott. Egy ősz hajú, jóságos tekintetű hölgy megkérdezte, hát maga miért van itt? Már nem tudom, hányadik alkalommal, egyik lábamról a másikra állva elmondtam, hogy munkát keresek. A hölgy kezeit összecsapva azt mondta: Te jóságos Isten! Maga ilyen múlttal ide akar jönni a filmgyárba dolgozni? Amikor Lenin elvtárs megmondta, hogy az összes művészetek közül számunkra legfontosabb a film! Ha ezt a mondatot nem vágták volna rövid időn belül másodszor a fejemhez, akkor most nem ülök itt. E mondat hatására ugyanis kiborultam, a nyusziból egy oroszlán lett! Micsoda

dolog ez, a szüleim nyakán kell élőködjek, életerős férfi vagyok, dolgozni szeretnék, satöbbi. A hölgy nyugtatgatni kezdett, s kérte, menjek másnap vissza, addigra döntenek. Következő nap közölte, felvesznek világosítónak, de nagyon kér, öltözői beszélgetésekben ne vegyek részt.

Két nap alatt kiderült, hogy még néhány hozzám hasonló sáros fickó szintén dolgozik már ott. Rendkívül humánus, családias vállalathoz kerültem.

Általában dokumentum- és népszerű tudományos rövidfilmeket gyártottunk, bányákban, kohókban forgattunk. A vidéki utazások, beszélgetések során kibújt belőlem az amatőr filmes, néhány ötletemet elmeséltem. Biztattak, hogy írjak forgatókönyvet, adjam be elbírálásra, támogatják is, hátha megfilmesítik. 1959 keményvonalas időszakában másik nagy hobbimmal, a természetjárással kapcsolatos témát vehettem csak elő. Az országos kéktúra-jelzésről írtam forgatókönyvet Barangolás a kék úton címmel. Támogatást nyert, s végül hat részben valósult meg. A munkálatok során bukkantam egy Maros melletti ártéri tanyára, melynek életéről szólt a következő film. Garay Erzs, a stúdió vezetője adott egy csekély összeget az elkészítésére. Mindketten óriási kockázatot vállaltunk, mert egy 56-os világosító-forgatókönyvíró bízott meg a rendezéssel, én pedig tudtam, ha ez a film megbukik, soha többet nem jutok lehetőséghez. Szerencsém volt, szöveg nélkül, zenére, zöreire építve készült el a film. Meghívást kapott a lipcsei filmfesztiválra, s ez hatalmas lehetőséget biztosított számomra a továbbiakban. Ekkoriban már felvételvezetőként dolgoztam. Szakmai előmenetelem másik meghatározó alkotása a Kiskarácsony című produkció volt, mely a háborús gyermekjátékok ellen szólt. Tűrhetetlennek tartottam, hogy karácsony tájékán tankokkal és puskákkal ajándékozzák meg a gyerekeket. Az előzőnél is nagyobb siker lett ez a munka. Az oberhauseni fesztiválra is meghívták. A Mokép az akkor felújított Hyppolit a lakáj mellé osztotta be, zsúfolt házakkal ment. Túlságosan is felfigyeltek rá, rövidesen bizottság jelent meg a gyárban a Honvédelmi Minisztérium részéről, és közölték, hogy ez a film sérti a honvédelmi nevelés koncepcióját.

Végül úgy döntöttek, hogy erősen pacifista jellegű ugyan, de vetítsék, mert legalább mutatja, milyen liberális a magyar vezetés.

– *Elsősorban szociografikus jellegű filmeket készített. Milyen lehetőségeket adott a hatvanas évektől fokozatosan felpukuló rendszer az ilyen jellegű filmek készítésére? Mennyire voltak népszerűek?*

– A televíziózás terjedésével viszonylag nagy közönséghez jutottak el. Állami költségvetésből készültek, évente meghatározott számban, megközelítőleg tizennyolc film készülhetett. Minden évben pályáztam én is. A Vásárhelyi Pálról szóló filmet Széchenyi-tisztelem motiválta. Jó besorolást kapott, s hatására megkeresett a Vízügyi Főigazgatóság. Behívtak, s elmondták, hogy bennem látják azt a rendezőt, aki meg tudja valósítani régi tervüket. Nagy beruházás indul, annak a megvalósulását kellene nyomon követni. Mezőhék mellett létesül egy úgynevezett öntözőfűrt több ezer holdon. Rám gondoltak a többéves munka filmre vitelével. Vállalatvezetői szinten született megállapodás arról, hogy a filmfőigazgatóság évente ad rá pénzt, a vízügy szolgáltatásokat biztosít (gépkocsit, repülőgépet, szállást). Így kezdődött a mezőhéki forgatás, mely a mai napig is tart.

– *A sok elismerést mikor követte rendezői kinevezés?*

– Egyedül én voltam olyan rendező, aki két film után már nívódíjat kapott: a Kiskarácsony és a Vásárhelyi-film okán. A fogadáson odajött hozzám a főigazgató: „Na, mester, most már igazán eldönthetné, hogy felvételező akar-e maradni vagy filmrendező?” „Kondor elvtárs, én már rég eldöntöttem, hogy rendező szeretnék lenni.” Segítségével megkaptam a kinevezést. A párttitkár a következő szavakkal gratulált: „Na, még egy munkánélküli rendezőnk lesz.” Függetlenül attól, hogy valaki készített filmet vagy sem, rendszeresen megkapta az alapfizetését.

– *Ön azonban készített filmeket, többet Újpestről is. A helytörténeti gyűjtemény virtuális múzeumában is látható egyik filmjének részlete a lakótelep-építések időszakából.*

– Egyik kedvencem a káposztásmegyéri katolikus közösségről szól. Végig követtem egyházközösségünk kialakulását. A szentmisét először lakásban, majd a közösségi házban

tartották, láttam gyűjtőmunkájukat a templomért. Bekapcsolódtam az életükbe, ebből készült a Fényképek Istenről, melyet az Óceán Televízióval közösen készítettünk. Tomka Ferenc plébános a szentmisén megkérdezte a gyerekeket, mit gondolnak, miért vannak itt a filmesek? Az egyik szerint lefényképezik a Jó Istent. Azt mondták, az egymás iránti szeretetünket tükrözi az arcunk, ebben látszik a Jó Isten.

– *Ma is dolgozik. Melyek a legközelebbi tervei?*

– A Püski Könyvkiadótól kaptam megbízást, hogy a mezőhéki filmsorozatból egy könyvet kéne szerkeszteni 1972-től napjainkig. A filmbeli párbeszédok alapján készül a szociográfia. S ha ezt letettem, akkor fogok az Újpesti Városvédő Egyesülettel közösen készítenő film befejezéséhez. Már körülbelül 30 órányi anyagot forgattunk hozzá, kemény munka lesz. Sok évre már nem tervezek. A csanádi püspökkel együtt lettem Mezőhék díszpolgára. A jelenlévők arra kértek, folytassam a munkát. Nagyon szívesen fogadtam a felkérést, remélem, a püspök úr közben jár az égiekben az érdekemben, hogy elég időm legyen végrehajtásához. □

Paulus Alajos a mezőhéki forgatáson

Helytörténeti Pályázat

Az én digitális Újpestem címmel digitális fotó és videofilm pályázatot hirdet az Újpesti Helytörténeti Alapítvány. A pályázat célja a 2005-ben kiadott CD-ROM fénykép és videofilmtárának megújítása. Ehhez várják a városrész nevezetes épületeiről, szobraitól, vagy kevésbé ismert építészeti örökségeiről (régí kapualjak, homlokzatok stb.), jellegzetes, vagy „eldugott” közterületeiről, jellemző újpesti életképekről készült digitális fényképeket, illetve 10-15 másodperc időtartamú digitális videofilmeket. A pályázat minden azon részt venni szándékozó számára nyitott, nevezési díj nincs. Egy pályázó legfeljebb 5 felvételt, illetve 5 db 10-15 másodperc időtartamú videofilmet küldhet be. Az anyagokat elektronikus formában kérjük eljuttatni a creative71@chello.hu e-mail címre „Újpest” megnevezéssel, vagy a CD-re írva az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben leadni. A leadott képek mellé kérjük feltüntetni a pályázó nevét, pontos postacímét. A pályázók, a pályázat benyújtásával a képek, videofilmelek felhasználási jogát átengedik a kiírónak.

A pályázat elbírálása: A beküldött fényképeket, videofilmekeket az alapítvány elnöksége által felkért zsűri bírálja el. Díjak: I. helyezett: 25.000 Ft értékű ajándécsomag, II. helyezett: 15.000 Ft értékű ajándécsomag, III. helyezett: 10.000 Ft értékű ajándécsomag. A nem díjnyertes képek is felhasználásra kerülhetnek az Újpest CD-ROM készítése során. A pályázat beküldési határideje: 2006. december 15. Eredményhirdetés várható ideje: 2007. március 15.

Gyász hírek

Dr. Újszász László kiváló címmel kitüntetett orvos, a Károlyi Kórház nyugalmazott igazgató főorvosa, Újpest díszpolgára és Ad Honorem Újpest-díjasa, a Rákospalota-Óvárosi református gyülekezet egykori presbitere, 2006. november 18-án, 102. évében elhunyt. Gyászszertartására november 29-én, a Rákospalotai Köztemetőben került sor.

Életének 82. évében 2006. november 6-án elhunyt Újpest közismert alakja, Schmiedt István, az „újpesti szódás”. A piac melletti kis utcában

töltötte a vizet a terület meglegedésére. Búcsúztatása november 29-én került sor az Óbudai temetőben.

Templomi évfordulók

Szeptember 10-én két újpesti egyházközség is ünnepséget tartott. Felszentelésének 125. évfordulóját köszöntötte a Szent István téren található Egek Királynéja főplébánia templom. Ugyanezen a napon tartotta avatásának 120. évfordulóját a Berzeviczy utcai zsinagóga közössége.

Orgonaszentelés

Ünnepi szentmise keretében, szeptember 24-én, dr. Erdő Péter bíboros, Magyarország prímása, esztergom-budapesti érsek szentelte fel az Újpest Kertvárosi Szent István Plébánia templom közadakozásából épült orgonáját. Az 1836 sípot tartalmazó hangszert – Baróti István tervei alapján – Végh Antal orgonaépítő művész készítette.

Középiskolák vetélkedője

Az Újpesti Pedagógiai Szolgáltató Központ és a Bródy Imre Gimnázium szervezésében újpesti középiskolák csapatai mérték össze tudásukat október 18-án az Újpesti Gyermek- és Ifjúsági Házban. Az 1956-os forradalom ötvenedik évfordulója alkalmából megrendezett versenyt a Könyves Kálmán Gimnázium csapata nyerte, második lett a Károlyi István 12 Évfolyamos Gimnázium, harmadik helyezést ért el a Csokonai Vitéz Mihály 12 Évfolyamos Gimnázium.

Jubiláló turisták

Alapításának kilencvenedik évfordulóját ünnepelte november 25-én az Újpesti Természetbarát és Turista Egyesület természetjáró, túrázó, sí-, hegymászó, barlangászó, vízitúra-szakosztálya és a természetkedvelők baráti köre. Az egyesület alakulása óta, megszakítás nélkül, tagdíjtámogatásból működő civil szervezet.

Decemberi számunkban az 1., 3., 4., 5., 6., 20., 27., 28., 29. és 31. oldalon látható fotókat dr. Paulus Alajos készítette és bocsátotta rendelkezésünkre. A 7., 10. oldalon látható kép az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény tulajdona.